

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ROČNÍK CXIV

ARCHEOLOGIA 30

BRATISLAVA 2020

**ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA
ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI**

**ROČNÍK / VOLUME CXIV
ARCHEOLÓGIA 30**

Recenzovaná publikácia / Peer-Reviewed publication
Vychádza raz ročne / Published once a year

Predseda redakčnej rady / Head of Editorial Board:

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (SNM-Archeologické múzeum, Bratislava)

Redakčná rada / Editorial Board:

Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc. (Archeologický ústav SAV, Nitra)
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava (SNM-Archeologické múzeum, Bratislava)
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská (nezávislý bádateľ, Senec)
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD. (SNM-Archeologické múzeum, Bratislava)
Mgr. David Parma, Ph.D. (Ústav archeologickej památkovej péče Brno, Brno)
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc. (Archeologický ústav SAV, Nitra)
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc. (Slezská univerzita v Opavě, Opava)
Dr. Eric Vrba, (nezávislý bádateľ, Boston)

Zostavovateľ / Edited by: Mgr. Martin Hanuš, PhD. a PhDr. Vladimír Turčan

Grafický návrh / Graphic design: Mgr. Martin Hanuš, PhD.

Redakcia / Editorial office: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum,
Žižkova 12, P.O.Box 13, SK-810 06 Bratislava, archeologia.editor@snm.sk

Grafika / Graphic Layout: Erika Mészárosová

Preklad do cudzích jazykov / Translations: REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Príspevky sú indexované a evidované v databáze Scopus (Elsevier) /
Articles are indexed and catalogued in the Scopus database (Elsevier)

Dátum vydania / Date of issue: máj 2020

Publikované príspevky a pokyny pre autorov sú dostupné na /
Published articles and guidelines for authors are available at: <http://archeologickemuzeum.sk>

Termín odovzdania príspevkov / Deadline for paper submission: 31.5.

Za znenie a obsah príspevkov zodpovedajú autori / Authors are responsible for their contributions

Vydavateľ a distribútor / Publisher and distributor:

Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, IČO 00164721

Tlač / Print: Ultraprint, Bratislava

Náklad / Numbers of the copies: 300 kusov

© Slovenské Národné Múzeum-Archeologické múzeum /
Slovak National Museum-Archaeological Museum 2020

ISBN 978 – 80 – 8060 – 492 – 9

ISSN 1336-6637

OBSAH / INHALT

ŠTÚDIE / STUDIEN

ZDENĚK FARKAŠ

- Eneolitická výšinná osada v Brezovej pod Bradlom a medená industria z okolia Prašníka ... 5
Die äneolithische Höhensiedlung aus Brezová pod Bradlom und Kupferindustrie
von der Umgebung von Prašník. 31

ZDENĚK FARKAŠ

- Ojedinelé nálezy medenej industrie z priesmyku pri Bukovej. 35
Einzelfunde von Kupferindustrie vom Bergpass bei Buková. 49

DAVID VÍCH

- Eneolitické měděné sekery z pomezí východních Čech a severozápadní Moravy 51
Äneolithische Kupferbeile von der Scheide Ostböhmens und Nordwestmährens 58

VLADIMÍR MITÁŠ – JÁN RAJTÁR – JÁN TIRPÁK

- Kovové dýky z Cífera a okolité osídlenie v stupňoch BA2 – BB1 61
Metal daggers from Cífer and the surrounding settlement in stages BA2 – BB1 79

JURAJ BARTÍK – TIBOR LIESKOVSKÝ

- Starý Plášť pri Plaveckom Mikuláši. K poznaniu hradísk z mladšej a neskorej
doby bronzovej v Malých Karpatoch. 81
Starý plášť near Plavecký Mikuláš. A paper on discovering hillforts from the later
and late Bronze Age in the Lesser Carpathians 111

JAKUB GODIŠ – JÁN HARUŠTIAK

- Pohrebisko mohylovej kultúry v Šamoríne, časti Šámot 119
Burial Ground of Tumulus culture in Šamorín-Šámot 161

ANITA KOZUBOVÁ – PAVEL FOJTÍK

- Das späthallstattzeitliche Siedlungsobjekt 511/2019 von Kralice na Hané (Bez. Prostějov)
in Mittelmähren. Ein Beitrag zur Drehscheibenkeramik der Verkerzug-Kultur. 167
Neskorohalštatský sídliskový objekt 511/2019 z Kralic na Hané (okres Prostějov)
na strednej Morave. Príspevok ku keramike vekerzugskej kultúry vyrobenej na kruhu ... 202

RADOSLAV ČAMBAL – ERIKA MAKAROVÁ

- Hallstatt hoards from the Molpír hill-fort in Smolenice. 205
Halštatské depoty z hradiska Molpír v Smoleniciach 225

RADOSLAV ČAMBAL

- Variant des spätlatènezeitlichen Gürtelhakens vom Typ Voigt A aus Buková
in den Kleinen Karpaten 231
Variant neskoroatlánskej opaskovej zápony typu Voigt A z Bukovej v Malých Karpatoch .. 243

PÉTER KOVÁCS – KLÁRA KUZMOVÁ

- Rímsky oltár s palimpsestom z Iže. 245
Römischer Altar mit Palimpsest aus Iža 250

IGOR BAZOVSKÝ – HANA MAJEROVÁ – DANA SZABOVÁ – DARINA ARENDT

- Zaumzeug mit Zügelketten aus Borinka, Kreis Malacky (SW Slowakei) 251
Zubadlo s reťazami z Borinky (JZ Slovensko) 271

KATARÍNA HLADÍKOVÁ	
New Finds of “longobard” Brooches from the Late Migration Period in Southern Záhorie Region	273
Nové nálezy „longobardských“ spôn z mladšej fázy sťahovania národov z južného Záhoria.	286
VLADIMÍR TURČAN	
Slovanské sídliskové objekty v Moste pri Bratislave	287
Slav Settlement sites in Most pri Bratislave	319
ALENA ŠEFČÁKOVÁ	
Archeozoologické nálezy zo slovanských objektov v Moste pri Bratislave (okr. Senec, 8. – 9. stor.)	321
Zooarchaeological Finds from Slav sites in Most pri Bratislave (Senec district, 8th – 9th centuries)	330
KAMIL ŠVAŇA – JÁN RÁKOŠ – PATRIK FEČO	
Nálezy z neskorostredovekého objektu na hrade Markušovce.	333
Finds from the Late Medieval pit at Castle Markušovce.	345
KOLOKVIUM – VLADIMÍR TURČAN	
Osemnásťte kolokvium k otázkam rímsko-germánskej archeológie	347
Achzehntes Kolloquium zu den Fragen der römisch-germanischen Archäologie	348
PAVOL JELÍNEK – GERHARD PASTIRČÁK – MICHAELA DÖRNHÖFEROVÁ – – RADOSLAV BEŇUŠ	
Germánsky hrob z Bratislavy-Záhorskej Bystrice	349
Germanisches Grab aus Bratislava-Záhorská Bystrica	357
ANDREJ SABOV	
Staršie nepublikované nálezy z doby rímskej z Trnavskej tabule	359
Ältere unpublizierte Funde aus der römischen Kaiserzeit von der Trnava Tafel.	384

RECENZIE / REZENSIONEN

P. JELÍNEK: JOZEF VLADÁR – EGON WIEDERMANN: The World behind the World. Intercultural Processes on the Prehistory of European Civilization. Peter Lang, Berlin 2020.	389
--	-----

STARÝ PLÁŠŤ PRI PLAVECKOM MIKULÁŠI. K POZNANIU HRADÍSK Z MLADŠEJ A NESKOREJ DOBY BRONZOVEJ V MALÝCH KARPATOCH¹

JURAJ BARTÍK – TIBOR LIESKOVSKÝ

Keywords: Western Slovakia, Lesser Carpathians, hillforts, later and late Bronze Age.

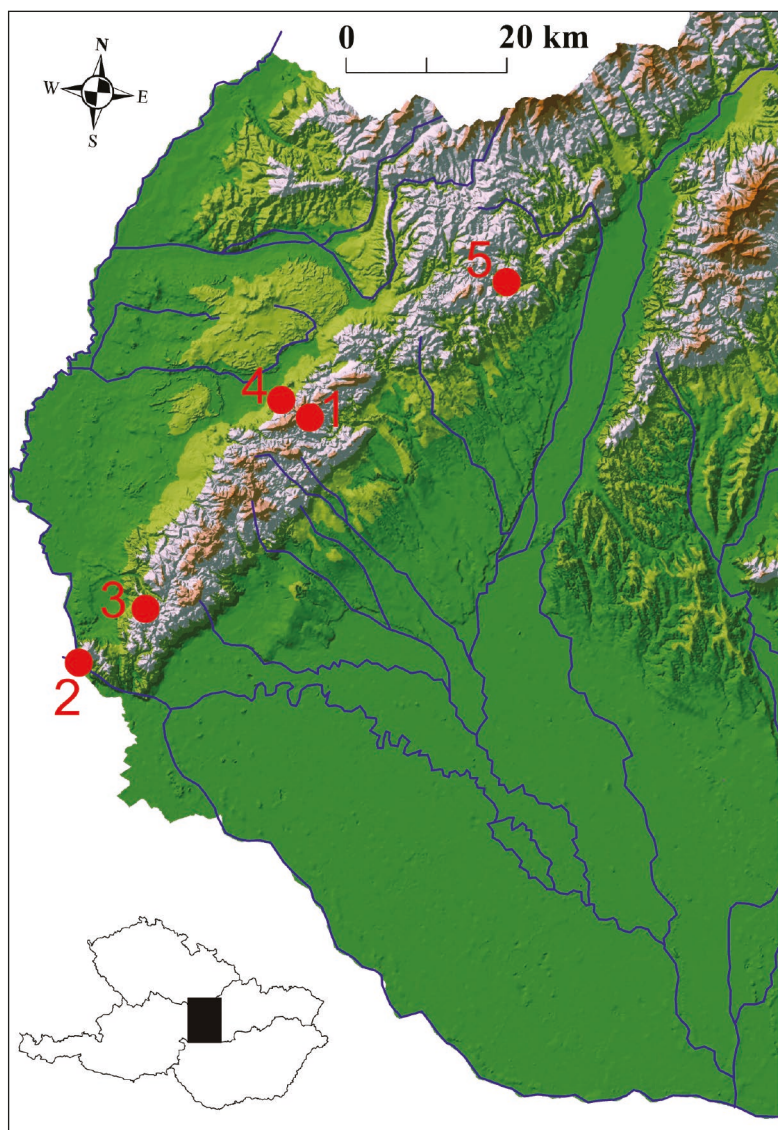
Abstract: *Starý plášť near Plavecký Mikuláš. A paper on discovering hillforts from the later and late Bronze Age in the Lesser Carpathians. Out of the numerous relicts of rampart fortifications identified in the Lesser Carpathians, we can reliably ascribe four, which were the object of archaeological research, to the bearers of the Čaka, Velatice, Podolí and Lusatian cultures. As can be seen by the surface finds, the hitherto little known hillfort of Starý plášť in the cadastral district of the municipality of Plavecký Mikuláš was also built in the later or late Bronze Age. A fortification rampart, entrance gate and roads leading to a source of water have been identified in the hillfort. The paper includes available information on contemporaneous hillforts in Bratislava - Devín, Marianka, Plavecké Podhradie and Prašník. The authors focused on the process and construction of the fortifications, dating the settlement, the period of construction of the fortifications as well as access to sources of water. New information on the morphology of the terrain and on the course of the fortification was provided by data from Airborne laser scanning.*

Vyššie 90 kilometrov dlhé a 3-16 km široké pohorie Malé Karpaty oddeľuje Karpatskú kotlinu s Podunajskou rovinou a Podunajskou pahorkatinou na ich juhovýchodnej strane a Pomoravie s Borskou nížinou a Chvojnickou pahorkatinou na severozápade. Napriek relatívne nízkej výške vrcholov nedosahujúcich 800 metrov nad morom, sa horským charakterom výrazne odlišujú od plochej či mierne zvlnenej krajiny na ich úpäť. Podobne ako iné horské masívy, aj Malé Karpaty boli v blízkej i vzdialenej minulosti hospodársky využívané a obývané odlišným spôsobom ako podhorské oblasti či nížiny. Rozdiel sa prejavuje aj v archeologickom zázname. Z priestoru pohoria² s plochou vyše 800 km² poznáme – s výnimkou mohylníkov stredodunajskej mohylovej kultúry – minimálny počet pohrebísk a neopevnených sídlisk z doby bronzovej, v porovnaní s nížinami Západného Slovenska z neho naopak pochádza viac hromadných nálezov z medi a bronzu (Bartík/Farkaš/Jelínek

2019, 9). Charakteristickými malokarpatskými archeologickými lokalitami z kategórie sídiel sú vyvýšené polohy chránené do súčasnosti viditeľným valom a prípadne priekopou. Podľa súčasných poznatkov ich budovali v neskorej dobe kamennej, v dobe bronzovej, v staršej i mladšej dobe železnej i vo včasnom stredoveku (Bartík 1991, 104; Čambal 2015, 55; Dušek/Dušek 1984; Farkaš 2012, 459; 2015, 127; Farkaš/Bartík 1988, 239; Farkaš/Plachá 2002, 73; Stegmann-Rajtár 2005, 146; Vavák 2015, 101). Dobu vybudovania jednotlivých opevnení nie je jednoduché určiť. Ojedinelé archeologické nálezy z priestoru ohradeného valom či priekopou spoľahlivé datovanie nezaručia, nakoľko môžu byť mladšie alebo aj staršie, ako doba výstavby hradby. Nositeľom kultúr popolnicových polí mladšej a neskorej doby bronzovej, čakanskej, velatickej, podolskej a lužickej kultúre, môžeme preto spoľahlivo pripísať len zvyšky opevnení v Bratislave časti Devín, Marianke, Plaveckom Podhradí a Prašníku

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV 15 0491 a Vedeckou grantovou agentúrou - projekt VEGA 1/0468/20.

² Pre priestorové vymedzenie Malých Karpát sme prebrali kritériá vytvorené fyzickými geografmi (Mazúr / Lukniš 1980, 54).

Obr. 1: Hradiská z mladšej a neskorej doby bronzovej v Malých Karpatoch.

1. Plavecký Mikuláš-Starý plášť,
2. Bratislava časť Devín-hradný vrch,
3. Mariánka-Barania lúka,
4. Plavecké Podhradie-Pohanská,
5. Prašník-Hrádok.

Fig. 1: Hillforts from the later and late Bronze Age in the Lesser Carpathians.

1. Plavecký Mikuláš-Starý plášť,
2. Bratislava-Devín castle hill,
3. Mariánka-Barania lúka,
4. Plavecké Podhradie-Pohanská,
5. Prašník-Hrádok.

(obr. 1), ktorých datovanie potvrdil archeologický výskum (Harmadyová 2012, 129; Novák 2011; Paulík 1976, 128; Paulík 1996, 43; Plachá/Paulík 2002, 1). U fortifikácií z Bratislavy časť Devínska Nová Ves (Útočnica), z Bratislavy, rozhrania častí Devínska Nová Ves a Devín (Dúbravská studnička) a z Dolných Orešian (Železník) je zaradenie do mladšej alebo neskorej doby bronzovej (Farkaš 2019, 21, 27; Farkaš/Prásek 1998, 59) pravdepodobné, avšak v súčasnosti nie spoľahlivo doložené. V podobnom postavení je výšinná poloha v Smoleniciach (Molpír) s (ojedinelou?) ihlicou z mladšej doby bronzovej (Dušek/Dušek 1995, Taf. 123: 16) a početnejšími, dobre datovateľnými sídliskovými nálezmi z neskorej doby bronzovej (Stegmann-Rajtár 2005, 152), nakoľko do týchto

období nie je zatiaľ priradená žiadna fáza opevnenia lokality.

V dobe bronzovej podľa všetkého vybudovali aj hradisko v katastri obce Plavecký Mikuláš (okr. Malacky), na ktorom síce nebola vykonaná archeologická sondáž ale početné povrchové nálezy postačujú na časové a kultúrne zaradenie areálu. Podľa dostupných podkladov hradisko v teréne identifikoval český špecialista na prírodu štvrtohôr Vojen Ložek. Navštívil ho v roku 1950, v priebehu archeologických sondážnych prác vedených F. Proškom v približne 1,5 km vzdalenej jaskyni Dzeravá skala. Nezachovala sa nám správa, či V. Ložek získal z opevneného areálu na vrchole pohoria nejaké nálezy. Myslíme si však že áno, pretože už v tej dobe hradisko zada-

Obr. 2: Plavecký Mikuláš.
Skaly na južnom okraji
Starého plášťa.

Fig. 2: Plavecký Mikuláš.
Rocks on the southern
edge of Starý plášť.

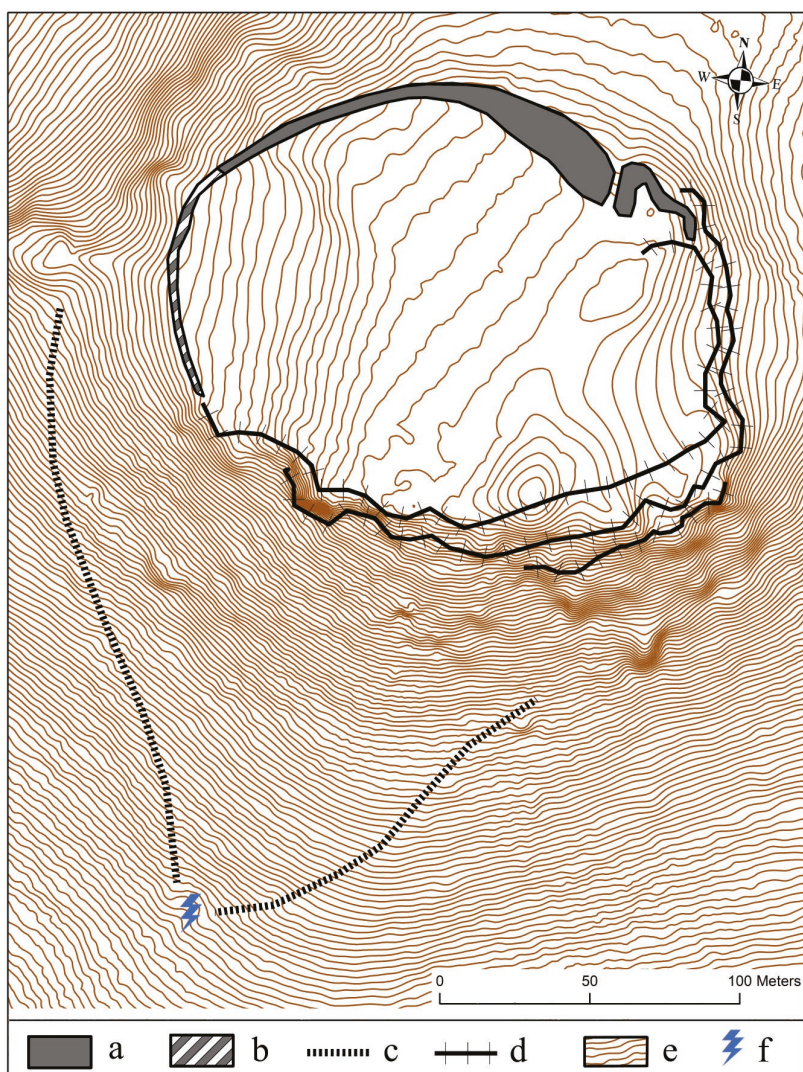

tovali. Zaradením do „doby hallstattskej“ (Bárta 1952, 54) špecialisti na paleolit podľa všetkého nemysleli staršiu dobu železnú (HC-D), ale na časové definovanie zlomkov keramiky z mladšej či neskorej doby bronzovej použili terminológiu P. Reineckeho, ktorej sa aj mi v práci pridriavame (napr. *Furmánek/Veljačik/Vladár* 1999, 13, Tabelle 1). O 65 rokov neskôr priradili K. Pieta a M. Ruttkay Starý plášť k včasnostredovekým hradiskám s tým, že podobne ako v iných prípadoch sa môže jednať o „staré, opätovne využité valové opevnenie z praveku či včasnej doby dejinnej“ (Pieta/Ruttkay 2017, 542). Jeden z autorov príspevku sa o tejto opevnenej polohe dozvedel v r. 1993, keď sa v Slovenskom národnom múzeu – Archeologickom múzeu (ďalej SNM – AM) „pochválil“ nálezom pozostávajúcím z troch bronzových artefaktov amatérsky zberateľ. V deväťdesiatych rokoch vykonali pracovníci SNM – AM na hradisku opakovane geodetické merania spojené s povrchovým zberom keramiky a prieskumom detektorom kovov. V roku 2006 sme mali možnosť zdokumentovať súbor bronzových artefaktov z lokality uložený v súkromnej zbierke. V poslednej dobe umožnili dostupné dáta leteckého laserového skenovania (ďalej LLS) kvalitatívne nové zhodnotenie v teréne zacho-

vaných reliktoch opevnenia.³ Mračno bodov ako produkt LLS je poskytované vo vysokej hustote približne 20–30 bodov triedy „ground“ (povrch) na m². Presnosť určenia polohy na nespevnených plochách je približne 2–5 cm a presnosť určenia výšky približne 3 – 10 cm (Leitmannová/Gálová/Michalík 2020). Taká kvalita dát umožňuje generovať digitálne modely reliéfu s vysokým rozlíšením 25 – 50 cm na pixel.

Hradisko Starý plášť sa nachádza v najjužnejšej časti katastra obce Plavecký Mikuláš, z územím susediaceho Lošonca hraničí bez toho, aby doň zasahovalo. Podložie v tejto časti pohoria tvorí vápenec s podzemnými dutinami, ktoré mu dali názov „Plavecký kras“. Niekoľko rozsiahlych krasových závrtoch sa nachádza aj v blízkosti lokality. Vďaka nadmorskej výške presahujúcej 640 m a skalám vyčnievajúcim z lesného porastu, je hradisko z okolia dobre viditeľné, od juhu až zo vzdialenosti desiatok kilometrov. Polohu chránia zo západnej, južnej a východnej strany zvislé, až 15 m vysoké skalné steny, alebo prudký svah (obr. 2). Zo severnej, najprístupnejšej strany dopĺňa prirodzené prevýšenie voči plochému hrebeňu v teréne dobre identifikovateľné umelé opevnenie. Skalné steny, strmý svah a fortifikácia ohraničujú areál zhruba oválneho tvaru

³ Zdroj produktov LLS: ÚGKK SR

Obr. 3: Plavecký Mikuláš. Plán hradiska Starý plášť. a: úsek valu viditeľný v teréne, b: úsek valu identifikovaný na digitálnom modeli reliéfu, c: zaniknuté komunikácie, d: skaly, e: vrstevnice s odstupom 1 m, f: prameň.

Fig. 3: Plavecký Mikuláš. Plan of the Starý plášť hillfort. a: section of the rampart visible in the terrain, b: section of the rampart identifiable on the digital model of the relief, c: no longer disused roads, d: rocks, e: contour lines with an interval of 1 m, f: spring.

s rozmermi 190x140 m, s celkovou vnútornou plochou 1,9 ha (obr. 3). Výškové rozdiely na západnú stranu skloneného areálu dosahujú medzi najvyšším a najnižším bodom asi 20 m, voči okoliu prudko klesajúcemu na západnú, východnú a južnú stranu ale vnútorný areál hradiska vzbudzuje dojem plošiny.

Jediným v súčasnosti známym prvkom umelého opevnenia Starého plášťa je val chrániaci prístup zo severu a západu. V teréne dobre pozorovateľný oblúk navrhnený z miestnych vápencových balvanov s najväčšími rozmermi presahujúcimi 0,5 m, prevažne však len 0,2-0,3 m⁴ sa tiahne v dĺžke približne 180 m. Na západe sa val ľudskému oku postupne stráca. V tejto časti

je ale jeho priebeh dobre pozorovateľný na vizualizácii digitálneho modelu reliéfu vytvorenom z údajov leteckého laserového skenovania (tab. I). Oblúk umelého opevnenia prepájajúci severovýchodný a juhozápadný okraj skalnej steny tak dosahuje celkovú dĺžku okolo 260 m. V severnej, najmohutnejšej časti má deštrukcia z kamienia a hliny výšku 2 m a šírku až 12 m (obr. 4). Súčasný rozmery sú však nepochybne zmenené zosunutím kamennej masy dolu svahom. Bez sondáže sa nedá spoľahlivo určiť pôvodná šírka či výška hradby, o jej drevenej konštrukcii s čelnou kamennou stenou môžeme len uvažovať. Stopy priekopy sa v teréne neprejavili. Vzhľadom k prirodzenému prudkému klesaniu svahu pred

⁴ Také kamene nespojené s podloží sa v tejto časti pohoria bežne vyskytujú na miestach, kde voda odplavila lesnú pôdu.

valom by bolo jeho prehĺbovanie priekopou zbytočné.

V severovýchodnom úseku umelého opevnenia nájdeme prerušenie s výrazne poklesnutou výškou koruny valu, bez kameňov, cez ktoré vedie chodník do vnútorného areálu (obr. 3 – 4). Myslíme si, že v súčasnosti používaný prístup nie je vytvorený sekundárne, ale vychádza z pôvodného vstupu do hradiska. Tvrdenie sa môže oprieť o najvýchodnejší, južným smerom zahnutý úsek valu. „Polbastión“ chrániaci východnú stranu vstupu kopíruje prirodzenú konfiguráciu skalnatého podlažia ktoré, ako v pôdoryse ukazuje južným smerom hákovite zahnutá kamenná deštrukcia, navýšili umelým opevnením. Aj opačné, západné rameno vstupu je zahnuté dovnútra hradiska. Výsledkom je mohutná brána lievikovitého pôdorysu (obr. 3, tab. I).

Na južnom svahu pod hradiskom odhalilo LLS dve, v teréne okom temer nepozorovateľné línie zbiehajúce sa do jedného bodu (obr. 3, tab. I). Miesto ich stretu, funkčný avšak neudržiavaný prameň naznačuje odpoveď na otázku, k akému účelu tieto zjavne činnosťou človeka vytvorené lineárne útvary slúžili.

Nálezy z lokality

Depot zdokumentovaný v roku 1993

Podľa informácie držiteľa bronzov, ktorú sme nemali možnosť overiť z iného zdroja, tri predmety našiel uložené spoločne, tesne za valom, východne od vnútornej strany vstupnej brány. Pretože súbor bol zverejnený (*Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 29, 64*), obmedzíme sa na základné informácie:

Dve sekery charakterizuje vodorovné ústie tuľajky zosilnené jedným (obr. 5: 3) i dvomi horizontálnymi rebrami (obr. 5: 1) a klinovitý prierez tela s neodsadeným ostrím. Jedná sa o typických zástupcov sekier s tuľajkou mladších a neskorých popolnicových polí, ktoré prežívajú až na záver doby bronzovej. Jednodielna, mierne deformovaná okuliarovitá spona je zhotovená z drôtu kruhového prierezu (obr. 5: 2a, b). Okuliarovité spony s osmičkovitou slučkou sa vyskytujú predovšetkým v hromadných nálezoch mladých a neskorých popolnicových polí (*Mozsolics 1985, Taf.*

231: B1, Taf. 241: 22; *Novotná, 2001, 54*). Prežili dobu bronzovú a masovo ich používali aj v staršej dobe železnej (*Betzler 1974, 91*). Systém vinutia osmičkovitej slučky a drôt kruhového prierezu priraduje sponu z Plaveckého Mikuláša k sponám typu Wels (*Pabst 2010, 27, Abb. 5, Liste 3*). Vzhľadom k miestu získania depotu pozostávajúceho zo sekier a spony z lokality v Malých Karpatoch je dôležité, že štyri spony typu Wels i dve obdobné sekery s tuľajkou sú súčasťou hromadného nálezu bronzov nájdeného v sídliskovej jame na 37 km vzdialenom súvekom opevnenom centre v katastri obce Stillfried an der March. Predovšetkým harfovité spony posúvajú datovanie stillfriedskeho depotu na prelom doby bronzovej a železnej (*Hellerschmidt/Penz 2004, 174*).

Predmety z neprofesionálnych zberov

Skupina bronzových artefaktov zdokumentovaná v roku 2006 v súkromnej zbierke bola údajne zozbieraná za pomoci detektoru kovu. Nenašli ich vo vnútornom areáli hradiska Starý plášť, ale v jeho tesnej blízkosti, na svahu pod valom a na úpäti obvodovej skalnej steny. Nakolko nože, kosáky a fragment náramku vyzdvihli zo zeme na rôznych, v súčasnosti už presne neidentifikovateľných miestach, netvorí nálezový celok.

Charakteristickým znakom obidvoch nožov (tab. II: 2, 5) sú ploché výbežky slúžiace na pripevnenie rukovätí z organického materiálu. Plynule prechádzajú do oblúkovito zahnutých chrbtov čepelí, od ostrí sú výrazne oddelené. Výbežky, platničkovité trne nie sú opatrené otvorom pre nit. Je zrejme že obidva úplné artefakty patria k nožom typu Stillfried pomenovaným podľa náleziska v Dolnom Rakúsku. Na Slovensku sú v súčasnosti zastúpené predovšetkým na lokalitách lužickej kultúry. Počiatok ich výskytu na našom území súvisí s časovým zaradením depotu z Trenčianskych Bohuslavíc, ktorého súčasťou je celý exemplár i fragment noža typu Stillfried. Výsledkom diskusie je spochybnenie datovania depotu výlučne do stredných popolnicových polí (HA2) v prospech presahu do nasledujúceho obdobia (*Hansen 1994, 402; Novotná 2000, 374*). Nezávisle od uvedených bádateľov L. Veliačik zdôraznil, že nože typu Stillfried predstavujú v depote z Trenčianskych

Obr. 4: Plavecký Mikuláš-Starý plášť. Pohľad na vstup do opevnenia od severu.

Fig. 4: Plavecký Mikuláš-Starý plášť. View of the entrance to the fortification from the north.

Bohuslavíc mladšiu, neskorobronzovú zložku. Na neskorú dobu bronzovú a to až na jej záver poukazujú ďalšie dobre datované nože z hrobov a sídlisk na západnom a strednom Slovensku (Veličik 2012, 305). Tieto nenáročné nástroje odlievali do jedno i dvojdielných kadlubov, aké poznáme zo sídliska v Pobeďime (Studeníková/Paulík 1983, 123, tab. XXXIII: 3, LXXIV: 1) a možno aj z hradiska v Prašníku (Novák 2011, 56, tab. 37: 516). Rôzne varianty nožov typu Stillfried ale majú pomerne dlhú dobu používania. V Čechách, na Morave, Dolnom Rakúsku a v Poľsku od záveru starších popolnicových polí až po dobu halštatskú (Říhovský 1972, 58; Jiráň 2002, 60; Gedl 1984, 56).

Spoločným znakom obidvoch bronzových kosákov sú rebrá na okrajoch jazykovitých rúkavítí a chýbanie bočného trňa. Dvojice rebier majú podobný priebeh. Pokým chrbtové prebiehajú po celej dĺžke nástrojov, vnútorné sa v jednom prípade s chrbtovým spája v oblasti hrotu čepele (tab. II: 3), v druhom sa k nemu približuje (tab. II: 6). Rozdiely medzi kosákmi sú predovšetkým v tvare. Jeden (tab. II: 3) má chrbtovú časť čepele a ostrie vlnovito prehnuté, druhý (tab. II: 6), má chrbát a čepeľ rovno sa zužujúcu ku hrotu. Jeden z exemplárov (tab. II: 6) má rukoväť opatrenú otvorom pre nit. Kosáky zo Starého plášťa nepatria k chronologicky výrazným typom bronzovej

industrie. K exempláru s priamym priebehom hrotu čepele nechýbajú isté analógie medzi kosákmi menších rozmerov s paralelne, k hrotu prebiehajúcou dvojicou rebier. Pokým u exempláru z Bošáce nepoznáme spôsob získania (Furmánek/Novotná 2006, 107), u dvoch z údajného depotu z Dolného Lopašova posúva datovanie kosák typu Uioara 8 (Furmánek/Novotná 2006, 93, 107) do starších, alebo stredných popolnicových polí. Podobné kosáky z Kotouča pri Štramberku sa nenašli v spoľahlivo datovaných súboroch, avšak už na základe miesta nálezu možno predpokladať ich príslušnosť na počiatok neskorej doby bronzovej (Říhovský 1989, 90).

Ako ukazuje lom na jednej strane a „hladko zrezaný“ druhý koniec, tyčinka šošovkovitého prierezu (tab. II: 1) je úlomkom kruhového neuzavretého šperku s ukončeniami mierne vyhnutými von. Ozdobu zápästia alebo členku pokrýval z viditeľnej „vonkajšej“ strany ornament zhotovený rytím aj vybijaním (odtlakami punca). Rôzne lokálne varianty tejto výzdoby pokrývajú náramky i nánožníky v strednom Podunajsku, východoalpском priestore aj v Čechách (Kytlicová 1986, 422). V. Podborský ich označil za náramky stupňov HB2 a HB3, pričom niektoré z nich vytvarované do tzv. „sedlovitého tvaru“ prežili až do staršej doby železnej (Podborský 1970, 139). K výzdobe fragmentu kruhového šperku z Plaveckého

Mikuláša nájdeme analógie medzi bohato zdobenými exemplármi varianty Lžovice zastúpenými na severovýchode Čiech v rovnomennom horizonte depotov Lžovice-Slezské Předměstí, ktoré nositelia lužickej kultúry ukladali do zeme v stupňoch HB2 a HB3 (Kytlicová 2007, 63). Na Morave sa v oblasti rozšírenia lužickej kultúry stretne s obdobnou až identickou výzdobou na štíhlych kruhových šperkoch rôzneho prierezu v depotoch horizontu Boskovice (Salaš 2005, 82, 86) z neskoršej doby bronzovej.

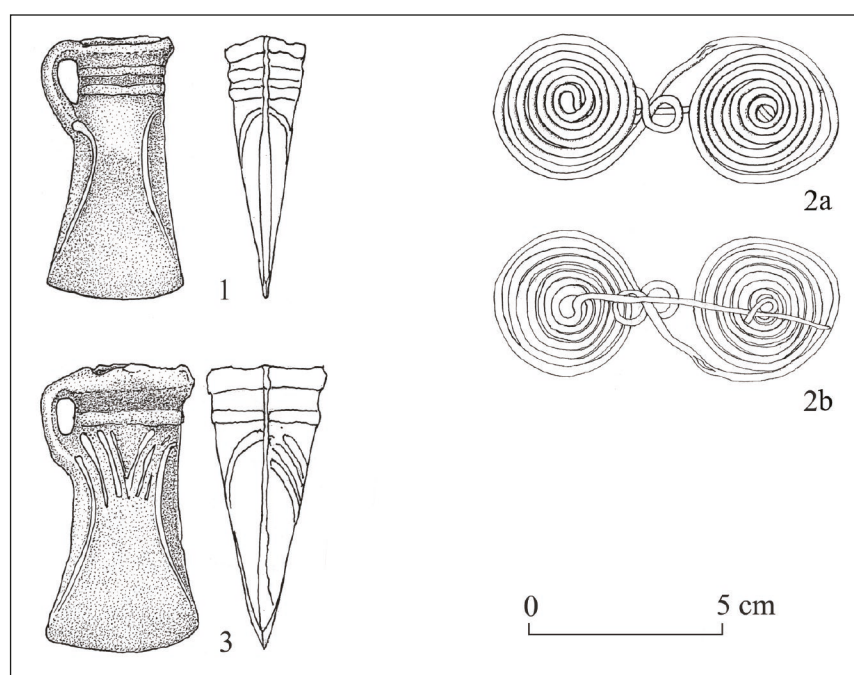
Predmety zo súkromnej zbierky, ktoré netvoria celok majú analógie predovšetkým v súboroch z neskoršej doby bronzovej, náramok v jej mladšom období (HB2 alebo HB3).

Zberové nálezy SNM – AM

V rokoch 1993-2000 pracovníci SNM – AM lokalitu opakovane navštívili s cieľom zamerať opevnenie, vykonať povrchovú prospekciu a prieskum detektorom kovov. Ukázalo sa, že keramické úlomky sa vyskytujú vo vnútornom areáli hradiska, predovšetkým v priestore za najsevernejšie sa nachádzajúcim úsekom valu. V tejto časti bol nájdený aj jediný predmet z farebného kovu. V oblasti západného ukončenia valu nájdeme fragmenty pravekej keramiky aj z prednej strany zvyškov fortifikácie. Artefakty sú uložené v SNM – AM, Inv. č. AP 76 476–76483.

Plochý fragment zo silno korodovaného, zeleno patinovaného kovu (tab. II: 4) môžeme na základe rozmerov, tvaru a prierezu označiť najskôr za hrot a časť čepele noža. Úlomok nedovoľuje spoľahlivo rozhodnúť, či pôvodne patrilo nožu typu Stillfried, alebo inému nástroju s jednostranným ostrím.

Črepy z hlinených nádob boli zozbierané na povrchu z lesnej pôdy. S výnimkou fragmentu okraja tenkostennej vytáčanej nádoby sivej farby z 18-19. storočia majú jednotný „praveký charakter“. Úlomky sú bez výnimky malých rozmerov, v absolútnej väčšine nezdobené. Jeden z nich, hrubostenný je masívne druhotne prepálený. Ani v jednom prípade sa nezistilo tuhovnanie povrchu. Je ale otázne, či by sa na pórovitom povrchu keramiky tuhový povlak udržal. Prezentované predmety (tab. III: 1 – 12) sú výberom zo súboru, v ktorom prevažujú nezdobené úlomky tiel a dien nádob. Vo výbere sú zastúpené misy so zatiahnutým hladkým (tab. III: 1) i z vonkajšej strany šikmo hraneným (tab. III: 9) ústím. Tie s jednoduchým hladkým zatiahnutým okrajom používali v staršej, strednej mladšej i neskoršej dobe bronzovej, preto sú pre datovanie či kultúrnu identifikáciu nepoužiteľné. Misy zo zatiahnutým, z vonkajšej strany šikmo hraneným okrajom nájdeme v náplni velatickej aj časovo nasledujúcej podolskej kultúry (Říhovský 1963,

Obr. 5: Plavecký Mikuláš-Starý plášť. Depot z lokality zdokumentovaný v roku 1993.

Fig. 5: Plavecký Mikuláš-Starý plášť. Hoard from the site documented in 1993.

obr. 14: 13; 1966, obr. 5: D2,8, F2; *Paulík 1972*, VI: 16). Zhrubnutý, z vnútornej strany schodíkovo odsadený okraj (tab. III: 4) je charakteristický pre tanierovité misy často opatrené na okraji lalokovitými výbežkami. Charakteristické tvary stredodunajskej mohylovej kultúry prežívajú aj do nasledujúcej velatickej kultúry, v ktorej predstavujú archaický prvok. Viacerými exemplármi sú zastúpené tiež horné časti nádob s hrdlom, najskôr amfor. Fragment (tab. III: 2) pochádza asi z hrdla lievikovitého tvaru, ďalší (tab. III: 5), z hrdla s von vyhnutým, z vnútra hraneným okrajom. Obidva spôsoby stvárnenia najvyššej časti sú typické pre amfory velatickej kultúry. Na horných častiach výdutí amfor velatickej aj podolskej kultúry je bežné zvislé (tab. III: 3, 7, 11, 12) i šikmé (tab. III: 10) žliabkovanie. Vo výbere sú zastúpené aj z masívnejšie fragmenty pravdepodobne zo zásobníc so zvislým, na okraji zaobleným hrdlom (tab. III: 8) a s výdutinou zdobenou pretláčanou páskou (tab. III: 6).

Na to, aby súbor keramiky získaný povrchovým zberom mohol poslúžiť ako spoľahlivý podklad pre časové a kultúrne zaradenie osídlenia lokality je málopočetný a fragmentárny. Niet však pochyb, že všetky výraznejšie a preto na tabuľku vybrané úlomky hlinených nádob sú typické pre kultúry stredodunajských popolnicových polí.

Artefakt z neznámej polohy

Súčasťou zbierky Evanjelického lýcea v Bratislave je v súčasnosti nezvestný bronzový kosák neznámeho typu s lokalizáciou Plavecký Mikuláš (*Veličik/Romsauer 1994*, 147). Nie je vylúčené, že tiež pochádzal z hradiska Starý plášť.

Časové a kultúrne zaradenie nálezov

Archaickú časť nálezov zo Starého plášťa predstavujú úlomky z hlinených nádob (tab. III: 2, 4), patriace s istou pravdepodobnosťou nositeľom velatickej kultúry zo stupňa HA1 alebo HA2. Spoľahlivé časové zaradenie umožňujú kovové artefakty. Predovšetkým predmety z hromadného nálezu (obr. 5) a fragment kruhového šperku (tab. II: 1) sú charakteristické pre záver doby bronzovej, pre stupne HB2 a HB3. Ďalšie, nože typu Stillfried (tab. II: 2, 5) aj kosáky (tab. II: 3, 6) majú širšie datovanie, teoreticky nemôžeme

vylúčiť ich výskyt už v stupni HA1 či HA2, pravdepodobne ich však tiež používali až v neskorej dobe bronzovej. Na základe datovania kovových a keramických nálezov predpokladáme, že na lokalite sídlili nositelia rozvinutej velatickej a následne podolskej kultúry, pričom mladšie obdobie osídlenia (HB1 – HB3) je na rozdiel od predchádzajúceho (HA1 – HA2) doložené spoľahlivo. Vzhľadom k datovaniu kovových artefaktov do neskorej doby bronzovej, očakávaná keramika lužickej kultúry nie je zastúpená typickými tvarmi ani výzdobou. V málopočetnom súbore artefaktov zo Starého plášťa chýbajú nálezy, ktoré by potvrdzovali využitie valového opevnenia v období raného stredoveku. Drobný fragment novovekej nádoby spájame s hospodárskym alebo rekreačným (lov) využitím lesa v 18 – 19. storočí.

Vzťah lokality k súvekému osídleniu v okolí

Hradisko Starý plášť založili na malokarpatskom hrebeni vzdialenom viac ako 5 kilometrov od podhorských oblastí i nížin. Lokalizáciu „v najodľahlejšej časti pohoria“ potvrdzuje aj priebeh miestnych vodných tokov, nakoľko Starý plášť sa nachádza práve na ich rozvodí (tab. IV). Najbližšie položené hradisko nositeľov kultúr popolnicových polí Pohanská pri Plaveckom Podhradí (tab. IV: 16) a halštatské Molpír pri Smoleniciach (tab. IV: 17) vybudovali v úplne odlišnom geografickom prostredí: na hranici pohoria s nížinou. Obidve sú na rozdiel od Starého plášťa v bezprostrednom kontakte s otvorenými osadami a pohrebiskami na horskom úpätí a na rovine (tab. IV: 2, 3, 15, 18). To, že horské oblasti centrálnej časti Malých Karpát v okolí Starého plášťa v praveku bežne navštevovali dokumentujú súbory keramiky z troch jaskýň aj hromadné nálezy bronzov a ďalšie kovové predmety z desiatich polôh (tab. IV). Niet pochyb, že sú pozostatkami rôznych aktivít v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Uvažovať môžeme o kultových ceremóniách (nálezy z jaskýň, depoty, ojedinelý nález v prameni), komunikáciách naprieč Malými Karpatmi (depoty, ojedinelé nálezy), lokálnej produkcii bronzových predmetov (depoty obsahujúce polotovary a surovinou). Ani banálne

straty (ojedinelé nálezy) nemožno vylúčiť. Aj keď je poznanie pozadia vzniku týchto „nesídliskových a nepohrebiskových“ nálezov a súborov pomerne labilné, ako celok názorne dokladajú, že hradisko Starý plášť sa nenachádzalo v ľudskými aktivitami nedotknutom regióne, ale v krajine často navštevovanej a pravdepodobne hospodársky využívanej. Horská oblasť sa hodila na sezónne pasenie stádových domestikovaných zvierat, zber lesných plodov a lov zveriny. S kovolejárstvom súvisela spotreba dreveného uhlia, produkovaného v mladších obdobiach predovšetkým v horských zalesnených terénoch. Archeologicky nedoložená, avšak potenciálne možná je praveká exploatácia rúd v oblasti medeného zrudnenia medzi Smolenicami a Sološnicou (*Zachar/Bartík/Farkaš 2019*, 108), teda v bezprostrednej blízkosti hradiska Starý plášť.

Malokarpatské hradiská z mladšej a neskorej doby bronzovej

Zobrazenie v súčasnosti známych fortifikácií z mladšej a neskorej doby bronzovej na mape (obr. 1) názorne dokladá, že v línii horského masívu Malých Karpát nie sú rozložené rovnomerne. Hradiská v Bratislave časti Devín a v Marianke sú navzájom vzdialené vzdušnou čiarou približne 10 km, hradiská v Plaveckom Podhradí a v Plaveckom Mikuláši oddeľujú od opevnení v Prašníku a v Marianke priestory 28-32 km široké. V prípade Plaveckého Podhradia a Plaveckého Mikuláša je situácia odlišná, vynikne ich minimálny vzájomný odstup, len 4 km vzdušnou čiarou. Podľa publikovaných výsledkov archeologického výskumu Pohanskej, výstavbe opevnenia v stupni HA2 predchádzalo osídlenie v staršom stupni popolnicových polí (*Paulík 1976*, 131). Nakoľko dobu výstavby hradby na Starom plášti nepoznáme nemôžeme potvrdiť, že na tejto lokalite prebehol identický vývoj a teda obidve hradiská fungovali istú dobu súčasne. Rozloženie hradísk v línii horského hrebeňa s odstupom niekoľkých kilometrov ale aj desiatok kilometrov nevytvára pravidelnú štruktúru, ktorá by sa dala presvedčivo vysvetliť ako prejav istého systému, napríklad priestorového usporiadania vyšších spoločenských jednotiek alebo nadregiónalnej

distribučnej siete. Nemyslíme si však, že v súčasnosti známy počet hradísk z mladšej a neskorej doby bronzovej v Malých Karpatoch je konečný. V budúcnosti sa medzerovitý obraz vyhladaním nových lokalít a sondážou na už známych, ale nie spoľahlivo datovaných fortifikáciách pravdepodobne doplní. Limit nárastu ich počtu naznačuje porovnanie s dôkladne preskúmaným, s Malými Karpátmi plošným rozsahom blízkym mezoregiónom stredného Ponitria, kde je v súčasnosti známych 12 ostrožných a výšinných hradísk datovaných v časovom intervale HA2-HC. Viaceré z nich vytvárajú zoskupenia, v ktorých sú navzájom vzdialené 7-10 km (*Horňák/Stegmann-Rajtár 2008*, 46, Obr. 2).

Pri hľadaní dôvodov výberu konkrétnych polôh, na ktorých v mladšej a neskorej dobe bronzovej vybudovali hradiská sa môžeme oprieť o prehľad ich dlhodobého osídlenia. Sme si vedomí, že v dôsledku rozdielnej intenzity výskumov jednotlivých lokalít, ale aj stavu zverejňovania ich výsledkov nie je prehľad úplný (tabela 1). Zosumarizovanie údajov v časovom intervale pravek-novovek nám poskytujú istú informáciu o význame i atraktivite lokality z dlhodobého hľadiska. Obmedzením prehľadu na sídliskové aktivity a budovanie fortifikácií snáď vylúčime náhodnosť občasných návštev, ktorých pozostatkom môžu byť ojedinelé nálezy. Takisto nezohľadňujeme intenzitu osídlenia, respektíve množstvo a atraktivitu nálezov z jednotlivých období. Prehľad jednoznačne potvrdzuje význam hradného vrchu nad sútokom Dunaja a Moravy, tak počtom období osídlenia (9) ako aj doloženými či predpokladanými fázami výstavby fortifikácií (8). Je zrejmé, že hradisko v Bratislave časti Devín nikdy nestratilo strategickú hodnotu. Podobné i keď redukované postavenie má Hrádok v Prašníku (5/ 6). U obidvoch lokalít sa predpokladá že kontrolovali diaľkové komunikácie (*Plachá/Paulík 2000*, 38; *Novák 2011*, 86), čo výsledky porovnávacej analýzy v dlhom časovom úseku potvrdzujú. Na opačnej strane prehľadu stoja polohy Barania lúka v Marianke a Starý plášť v Plaveckom Mikuláši, ktorých špecifický význam a atraktivitu ocenili len nositelia kultúr popolnicových polí, nie ich predchodcovia a nasledovníci. Pohan-

	Bratislava-Devín	Marianka	Plavecké Podhradie	Plavecký Mikuláš	Prašník
neolit	Osada a pohrebisko nositeľov kultúry s lineárnou keramikou.				
eneolit	<u>Osada nositeľov bolerázskej a badenskej kultúry, pravdepodobne opevnená.</u>	Ojedinelé nálezy.	Ojedinelé nálezy.		<u>Osada nositeľov ludanickej skupiny chránená palisádou.</u>
staršia a počiatok strednej doby bronzovej.	<u>Osada zo záveru staršej a z počiatku strednej doby bronzovej. Snáď dve fázy výstavby hradieb.</u>		Ojedinelý nález.		<u>Osada zo staršej a počiatku strednej doby bronzovej, chránená opevnením. Dve fázy opevnenia.</u>
stredná doba bronzová	Pohrebisko nositeľov stredodunajskej mohylovej kultúry.		Ojedinelý nález.		
mladšia a neskorá doba bronzová	<u>Osada čakanskej, velatickej a podolskej kultúry, dve fázy</u>	<u>Osada velatickej a podolskej kultúry chránená opevnením.</u>	<u>Osada čakanskej, velatickej a podolskej kultúry chránená opevnením.</u>	<u>Pravdepodobne osada velatickej a podolskej kultúry chránená opevnením.</u>	<u>Osada lužickej kultúry z neskorkej doby bronzovej chránená opevnením.</u>
staršia doba železná	Osada zo staršej doby železnej.		Ojedinelý nález ?		
mladšia doba železná	Keltská osada.		<u>Keltská osada chránená tromi líniami opevnenia.</u>		Krátkodobé keltské osídlenie.
doba rímska	<u>Vojenské i civilné murované stavby, dočasná prítomnosť rímskej posádky.</u>		Ojedinelé nálezy.		
včasný stredovek	<u>Hradisko s centrálnou funkciou.</u>		Ojedinelé nálezy.		<u>Osada chránená opevnením. Dve fázy osídlenia i opevnenia.</u>
vrcholný stredovek a novovek	<u>Od 13. storočia stredoveký a novoveký hrad.</u>		<u>Od 13. storočia stredoveký a novoveký hrad.</u>		

Tabela 1: Osídlenie polôh hradísk z mladšej a neskorkej doby bronzovej v Malých Karpatoch. Osady chránené fortifikáciou podčiarknuté.

Tab. 1: Plan of the locations of hillforts from the later and late Bronze Age in the Lesser Carpathians. Settlements protected by fortifications underlined.

lokalita	Bratislava časť Devín	Marianka	Plavecké Podhradie	Plavecký Mikuláš	Prašník
poloha komunikácie	Vyvýšenie nad sútokom riek. Križovatka historických ciest nadregionálneho významu.	Temeno vrchu vo vnútri hrebeňa Malých Karpát. Komunikácia asi lokálne.	Temeno vrchu vysunuté z hrebeňa Malých Karpát. Komunikácia asi lokálne.	Temeno vrchu vo vnútri hrebeňa Malých Karpát. Komunikácia asi lokálne.	Ostrožná poloha. Historický prechod cez Malé Karpaty.
nadmorská výška v metroch nad morom	150-210	345-385	480-494	610-644	350-360
rozloha v hektároch	1.6	10	3.92	1.9	4.71
prístup k vode (vzdialenosť meraná vzdušnou čiarou)	K Morave a Dunaju 50 m. Prevýšenie 40 m.	Od západnej brány k miestnemu potoku 160 m. Prevýšenie 50 m.	Od akropoly k prameňu na severnom svahu 120 m. Prevýšenie 50 m.	Od valu k prameňu na južnom svahu 155 m. Prevýšenie 70 m.	Od potoka je hradisko vzdialené 120 m, prevýšenie 120 m. Na hradisku bola archeologicky nedatovaná cisterna.

Tabela 2: Charakteristika hradísk z mladšej a neskorej doby bronzovej v Malých Karpatoch.
Tab. 2: Characteristics of hillforts from the later and late Bronze Age in the Lesser Carpathians

ská pri Plaveckom Podhradí (3/ 3) má postavenie medzi obidvomi skupinami. Ponúkajúce sa zovšeobecnenie, že v mladšej a neskorej dobe bronzovej zakladali osady a budovali opevnenia predovšetkým na strategicky umiestnených miestach, ktoré priťahovali predchodcov i nasledovníkov preto neplatí. Veď napríklad na dlhodobom využívanom a strategicky umiestnenom bratislavskom hradnom vrchu osada nositeľov kultúr popolnicových polí chýba. Niektorí bádatelia to ale považujú za výsledok nedostatočného výskumu (Studeníková 2012, 139).

Ani z hľadiska morfológie prírodných terénnych tvarov a nadmorskej výšky neposkytujú malokarpatské hradiská z mladšej a neskorej doby bronzovej jednotný obraz. Pokým relatívne prevýšenie nad okolitým terénom garantovalo obranyschopnosť všetkých, významne, s rozdielom až 400 m, sa navzájom odlišujú nadmorskou výškou (tabela 2). Tie vyššie položené, v Plaveckom Mikuláši, Plaveckom Podhradí a Marianke vybudovali na temenách vrchov s prevýšením voči vzdialenejšiemu okoliu približne 200 m. Hradisko v Prašníku s podobnou nadmorskou výškou a prevýšením tiež dominuje okoliu. Býva

označované ako ostrožné (Novák 2011, 8), avšak môžeme ho charakterizovať aj ako výbežok pohoria spojeného šíjou s horským chrbtom, čo je v podstate aj prípad Plaveckého Mikuláša a Marianky. Výber miesta pre najnižšie položené v Bratislave časti Devín sa zjavne neriadil zhodným pravidlom, pretože uprednostnili jedinečnú vyvýšenie nad sútokom Dunaja a Moravy. Starý plášť je podľa súčasných poznatkov hradisko s najvyššou nadmorskou výškou v Malých Karpatoch.

Ďalším atribútom sledovaných objektov je plocha priestorovo vymedzená umelým opevnením alebo hranicami s prirodzenými ochrannými vlastnosťami, zväčša strmými svahmi (tab. V, tabela 2). Jej poznanie závisí od stavu zachovania a rozpoznateľnosti obvodových valov, ktoré sú optimálne len u Plaveckého Mikuláša a akropoly Plaveckého Podhradia, pričom zohráva úlohu aj kvalita ich geodetickej dokumentácie. Súčasné metódy LLS ukázali potrebu korekcií priebehu opevnenia akropoly Pohanskej (Bartík/Čambal/Lieskovský 2020, 53, 2, obr. 1, tab. I), pôvodne zachyteného geodetickým zameraním v šesťdesiatych rokoch (Paulík 1976, príloha 2). Fortifiká-

cie v Prašníku a Marianke poškodili lomy, preto ich plány nie sú úplné. Vedúci výskumu Hrádku v Prašníku ale predpokladá, že zachovaná plocha 4,71 ha nebola odťažením „podstatnou mierou“ znížená (Novák 2011, 8, 35). Nepoškodená časť hradiska v Marianke dosahuje plochu približne 8 ha (Bartík 1991, 106). Na základe konfigurácie terénu sa môžeme pokúsiť o odhad rozsahu objektu pred začiatkom ťažby. Ak prepojíme vrstevnice plánu kopca Barania lúka prerušené kameňolomom, získame pravdepodobný priebeh odťaženej časti valu (tab. V: 1) a dospejeme k výsledku, že lom zničil plochu s rozsahom asi 2 ha a teda hradisko v Marianke zaberalo pôvodne približne 10 ha (Paulík 1992, 86). Je skutočnosťou, že najmenej poznatkov o priebehu fortifikácie máme z najintenzívnejšie skúmanej lokality v Bratislave časti Devín. V dôsledku až do vrcholného stredoveku pretrvávajúcích stavebných aktivít, ktoré zničili staršie terénne situácie, musíme chápať publikované náčrty priebehu mladobronzových a neskorobronzových opevnení hradného vrchu nad sútokom Dunaja a Moravy len ako „právom predpokladateľné“ (Plachá/Paulík 2003, 1, obr. 7).

Ukázalo sa, že rozsah vnútornej plochy malokarpatských hradísk z mladšej a neskorej doby bronzovej značne kolíše. Pri porovnaní tých najmenších, z Bratislavy časť Devín a z Plaveckého Mikuláša (tab. V: 2, 4) treba zohľadniť, že severozápadnú polovicu prvého tvorí bralo nevhodné na obytné či hospodárske aktivity, u druhého je využiteľná celá chránená plocha. Najväčší, desaťhektárový objekt v Marianke nedosahuje ani polovicu rozsahu časovo a geograficky blízkeho hradiska v katastri obce Stillfried an der March (Hellerschmidt/Penz 2004, 168) v rakúskom Pomoraví. Porovnanie plochy sledovaných hradísk v Malých Karpatoch s rozsiahlejšími fortifikáciami z mladšej a neskorej doby bronzovej vo vzdialených regiónoch, napríklad s hradiskom Réna u Ivančíc - 60 ha (Salaš 2018, 17), či Zádielskym hradiskom pri Turnianskom Podhradí -110 ha (Šiška 1981, 290) dokladá ešte názornejšie, že sa jedná

o objekty malého, len v prípade Marianky stredného rozsahu.

Opevňovací systém štyroch hradísk v Malých Karpatoch (tab. V: 1 – 4) tvorí len obvodový val ohraničujúci jeden areál pravda s tou výhradou, že laserovým skenovaním identifikované antropogénne útvary na južnom svahu Starého plášťa (obr. 3, tab. I) budeme interpretovať ako chodníky, nie predsunutú hradbu.⁵ Výnimkou je Prašník, kde dvojica priečných valov rozdeľuje horský hrebeň na tri areály (tab. V: 5). Ako uvádza vedúci výskumu, na ploche východne položeného areálu sa nachádzali obytné objekty s mnohými nálezmi. V strednom boli sídliskové nálezy menej početné, zistili sa tu aj zvyšky kovolejárskej dielne a prevažovala technická keramika. Západný, predsunutý areál zrejme neslúžil k trvalému osídleniu, skôr išlo o strážny bod s príležitostnou posádkou (Novák 2011, 35).

Na štyroch z piatich malokarpatských hradísk priniesli archeologické výskumy poznatky o konštrukcii opevnení z mladšej a neskorej doby bronzovej.

Neskorobronzové opevnenie hradného vrchu v Bratislave časť Devín zaradené podľa dát C14 rámcovo do 9. stor. pred n. l. malo šírku asi 5 m. Za čelným, nasucho kladeným kamenným múrom sa predpokladá drevená, horizontálne uložená roštová konštrukcia vytvorená z pravidelne, husto vedľa seba kladených neopracovaných drevených kolov z dubového dreva s priemerom okolo 10 cm (obr. 6), „ktorá nebola veľmi odlišná od roštových systémov v lužickom prostredí. Na preskúmanom úseku podľahla hradba intenzívnemu požiaru“ (Harmadyová 2012, 130; Plachá/Paulík 2003, 1-3, obr. 4). Priekopu z neskorej doby bronzovej autori nespomínajú.

Fragmenty deštrukčných spálených vrstiev z hliny, popola a menších kameňov nachádzajúce sa pod neskorobronzovou hradbou V. Plachá a J. Paulík interpretujú ako zvyšky opevnenia z mladšej doby bronzovej, ktoré predchádzalo neskorobronzovej hradbe nositeľov podolskej kultúry (Plachá/Paulík 2002, 1). K Harmadyová

⁵ Konečné potvrdenie funkcie týchto lineárnych útvarov môže priniesť až archeologická sondáž.

Obr. 6: Bratislava časť Devín-hradný vrch. Na profile zvýraznené zvyšky opevnenia z neskorkej doby bronzovej. Upravené podľa (Plachá/Paulík 2003, obr. 4).

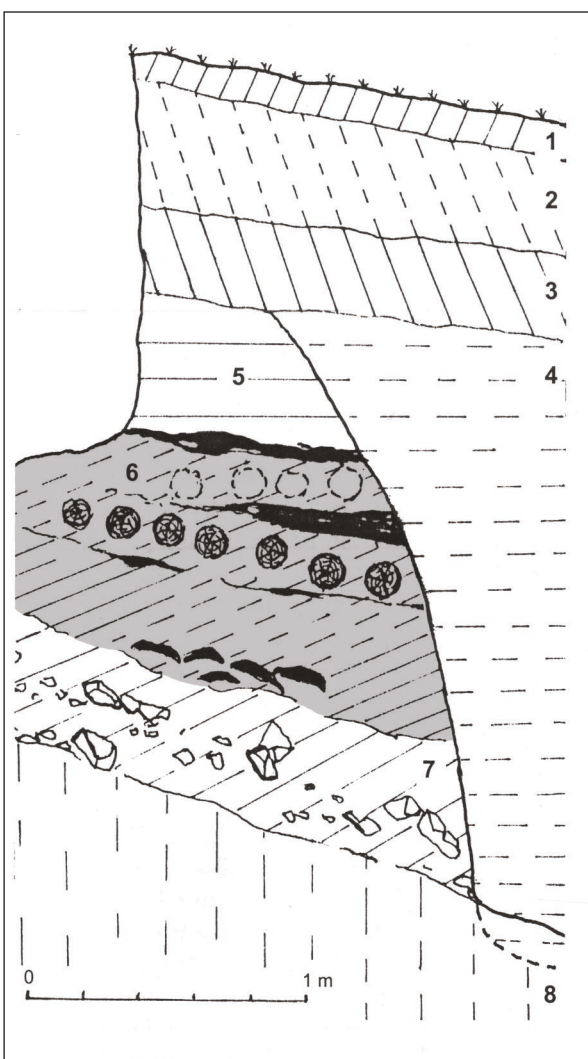
Fig. 6: Bratislava-Devín-castle hill. Remnants of the late Bronze Age fortification highlighted on the profile. Modified according to Plachá/Paulík 2003, fig. 4).

ich opisuje ako rozsiahlu kamennú deštrukciu, zvyšky zemného valu s kamenným jadrom (Harmadyová 2012, 130)

Z neskorobronzového opevnenia Hrádku v Prašníku sa zachovali len zvyšky, ktoré v stredoveku čiastočne rozplanírovali. V skúmanom úseku pozostávajú z čelnej priekopy a deštruovaného, vyše meter hrubého súvrstvia obsahujúceho aj lomové kamene (obr. 7). Hornú časť súvrstvia tvorí 0,4-0,6 m hrubá a minimálne 7,6 m široká vrstva, ktorej výrazne červená farba je dôsledkom požiaru. Autor výskumu predpokladá, že prepálenie naznačuje existenciu drevenej konštrukcie prelozenej vrstvami zeme s veľkým podielom dolomitu (Novák 2011, 58, obr. 9).

Najstaršie opevnenie akropoly Pohanskej v Plaveckom Podhradí bolo popísané na základe odkrytých situácií v reze R1/69, kde zachytili 4 zuholnatené trámy uložené rovnobežne s hradbou (obr. 8). Vzdialenosť medzi vonkajším a vnútorným trámom (2,5 m) pokladá vedúci výskumu za minimálnu šírku hradby. Jej čelnú stenu postavili z kamennia fixovaného zvislými, husto vedľa seba umiestnenými drevenými stĺpmi, ktoré neboli zapustené do podlažia ale spredu podopreté veľkými kameňmi. Z charakteru deštrukčnej vrstvy hradby (prepálená pôda husto premiešaná prepáleným kamením) autor výskumu usúdil, že opevnenie mladšej doby bronzovej podľahlo požiaru (Paulík 1976, 49, 53, obr. 12, 13, príloha 3).

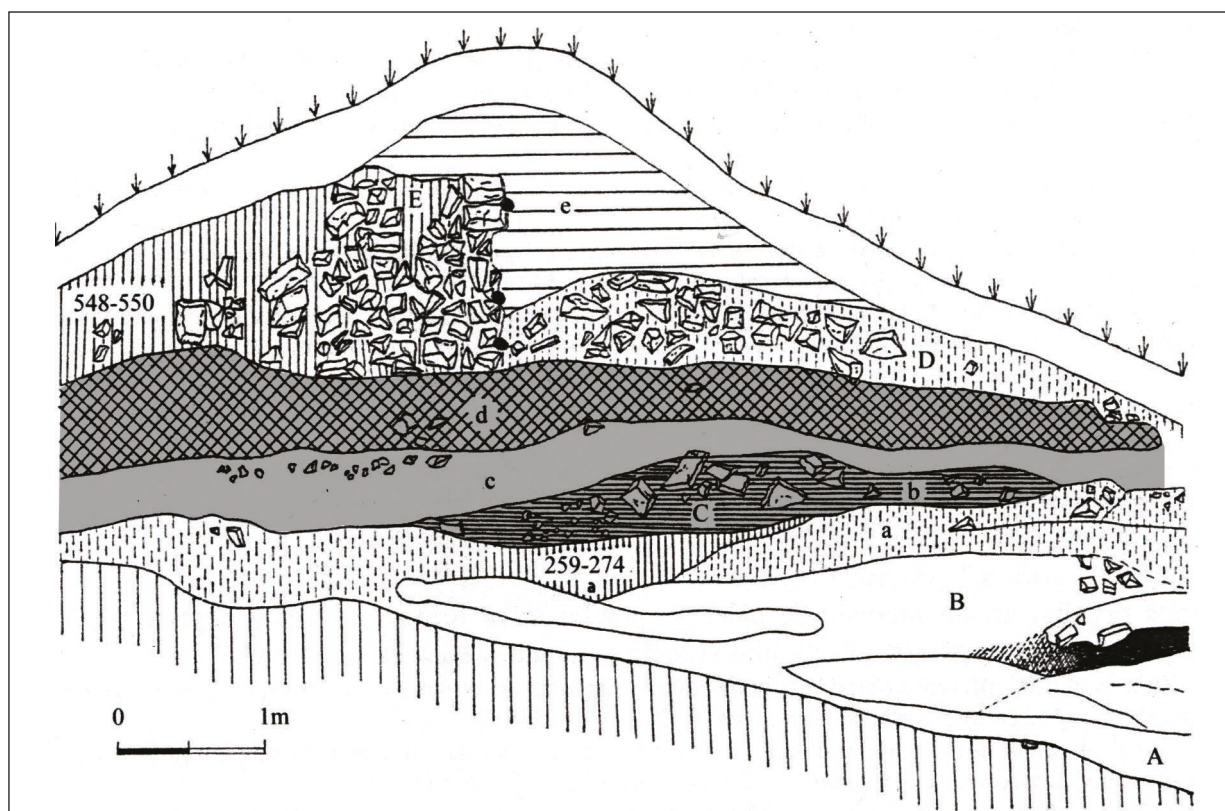
Archeologické skúmanie polohy Barania lúka v Marianke prebehlo pod vedením J. Paulíka, v posledných dvoch sezónach sa na ňom podieľal aj jeden z autorov príspevku. V rokoch 1986-1990 bol rezmi skúmaný val a terénne útvary v okolí, sondážou sa vyhľadávali stopy obydli vo vnútornej ploche hradiska. Celková plocha ručne kopaných sond a rezov presiahla 300 m². Na približne 900 m dlhom priebehu sa

val miestami stráca a aj v zachovaných úsekoch má rôznu šírku a výšku. Skúmané boli predovšetkým najmohutnejšie časti pracovne označené ako Západná brána a Južná brána (tab. VI).

Pri Západnej bráne má zemný útvar antropogénneho pôvodu šírku 19 m, výšku až 2 m a v jeho pričnom profile sa v Sonde 1/89 odlišilo 8 rôznych súčastí (tab. VII: A).

V pôvodnom teréne prekrytom deštrukciou fortifikácie rozlišujeme na profile tri zóny: Pod zadnou časťou valu (na vnútornej strane hradiska) sa v dĺžke 6,75 m zachoval prirodzene sklonený povrch terénu s pochovanou vrstvou humusu. Pod strednou bol humus odstránený a odkopaním podlažia svah vyrovnali do 5-5,5 m širokého vodorovného úseku. Pod prednou časťou podlažie s neidentifikovaným pôvodným humusom klesá prudšie ako v zadnej.

Obr. 7: Prašník-Hrádok. Rez opevnením, na profile zvýraznené zvyšky z neskorej doby bronzovej. Upravené podľa Novák 2011, 58, obr. 9.

Fig. 7: Prašník-Hrádok. Cross-section of the fortification, highlighted remnants from the late Bronze Age. Modified according to Novák 2011, 58, fig. 9.

Ani hmota valu nemá jednotný charakter: Zjednodušene sa dá povedať, že pokým na profile jej prednú polovicu tvorí hnedá lesná hlina premiešaná s veľkým množstvom lomových kameňov⁶, zadnú charakterizuje prepálená hlina červenej farby.

Pre interpretáciu situácie zadokumentovanej na profile je dôležitý predovšetkým jeho stred v šírke 5-5,5 m (tab. VII: B). V tejto časti kamene umiestnené priamo na umelo vyrovnanom podloží vytvárajú líniu v šírke 2,1 m, vrstva kameňov umiestnená na nich síce netvorí úplný riadok avšak tiež vzbudzuje dojem ukladania v systéme. Na odkopaním vyrovnané podložie dosadá za líniou kameňov 2,9-3 m široká masa zeminy čer-

venej až bordovej farby. Je zrejme, že bola vystavená vysokým teplotám, ktorých dôsledkom je až troskovitý, spečený charakter. Silne prepálený úsek plynu prechádza v zadnej časti do svetločervenej hliny tiež so znakmi prepálenia, avšak nižšej intenzity. Na rozhraní boli pozorované zvyšky masívnych zuhoľnatých driev.

Zdá sa, že hradba pôvodne pozostávala z čelnej časti s vysokým podielom lomových kameňov. Na ňu sa zo zadnej strany pripájal útvar, v ktorom sú kamene zastúpené v malej miere, avšak ako ukazuje masívne prepálenie a zuhoľnaté zvyšky, jeho dôležitú súčasť tvorilo drevo kombinované s hlinou. Súčasne prebiehajúcu výstavbu čelnej kamennej a zadnej hlinenej zložky

⁶ Termín „lomové kamene“ používame pre kusy horniny s ostrými hranami. Nemuseli byť vyťažené v lome. Podobné kamene sa bežne vyskytujú v horských úsekoch malokarpatských potokov.

hradby a možno aj ich previazanie horizontálne uloženými brvnami naznačujú neúplné línie vodorovne uložených kameňov v prepálenej, hlinenej časti (tab. VII: B). Tieto dve zložky hradby dosahujúce pri základni šírku 5 m postavili na odkopaním vyrovnanom svahu širokom 5-5,5 m. Je pravdepodobné, že k pôvodnej hradbe patril aj slabšie prepálený úsek „vzadu“ alebo jeho časť.

Predpokladáme, že do súčasnosti zachovaná hmotu valu (tab. VII: A) tvorí z prednej časti deštrukcia hradby s veľkým podielom kameňov zrútených z čelnej kamennej konštrukcie. Zo zadnej strany je slabšie prepálená hlina čiastočne tiež zosunutá z pôvodnej hradby. Na základe objemu zosunutej deštrukcie v prednej a zadnej časti valu odhadujeme, že pôvodná výška okolo 5 m širokej základnej časti hradby kombinovanej z kameňov, dreva a hliny presahovala 3,5 m. Pravdepodobne ju ešte navyšovala palisáda.

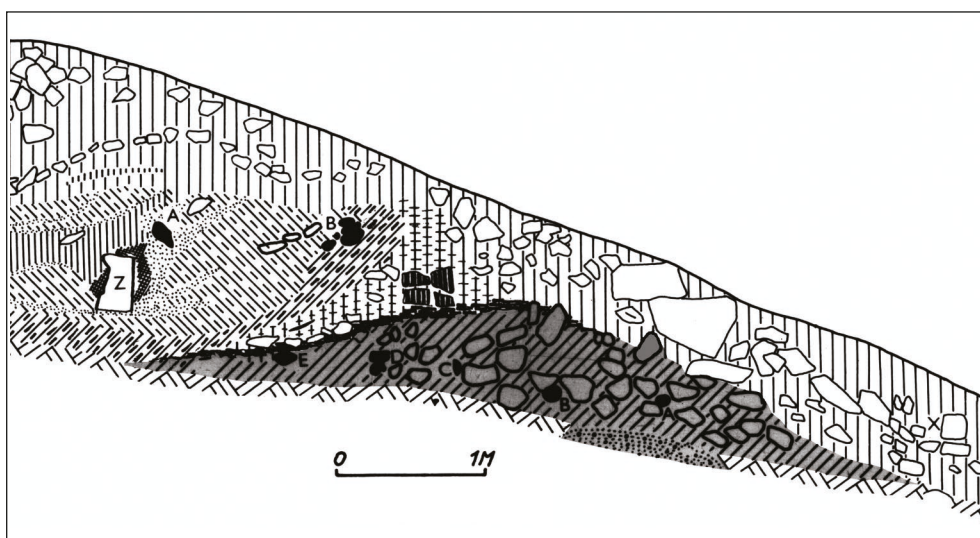
V priestore Južnej brány, v navzájom prepojených sondách 2/87 a 4/87 mal val čelnú kamennú časť so zachovalou výškou 0,6 m. Zhodnú konštrukciu hradby o 2 m severnejšie potvrdila Sonda 1/87 (obr. 9). V obidvoch rezoch sa na čelný kamenný úsek valu z vnútornej strany pripája

úsek hliny červenej farby s fragmentmi zuholnatých brvien. V priestore Južnej brány dosahovala pôvodná šírka hradby 5-6 m.

Na úvod zhodnotenia spôsobu výstavby fortifikácií z mladšej a neskoršej doby bronzovej v Malých Karpatoch je potrebné zdôrazniť rozdielnu kvalitu a rozsah poznatkov z jednotlivých lokalít. Zastúpené sú výsledky výskumov pomerne zachovaných hradieb (Marianka), hradieb nadstavovaných v mladšom období (Plavecké Podhradie) i hradieb prestavbami poškodených (Prašník, Bratislava časť Devín). Významné sú aj rozdiely v spôsobe a rozsahu publikovania nálezových situácií. Sondážou nedotknutý objekt v Plaveckom Mikuláši k poznatkom neprispieva.

Umelo vytvorenú ochranu všetkých štyroch hradísk môžeme označiť ako hlinito-kamenný val s významným podielom dreva, ktorého pozostatkami sú zuholnaté zvyšky brvien a prepálená hlinená zložka.

Archeologický výskum zhruba súčasného hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí nepriniesol len solídne poznatky o mohutnej hradbe vybudovanej v dvoch etapách, ale poukázal aj na úskalnia rekonštrukcie jej pôvodného

Obr. 8: Plavecké Podhradie-Pohanská. V reze opevnením akropoly zvýraznené zvyšky z doby bronzovej. Upravené podľa Paulík 1976, príl. 3.

Fig. 8: Plavecké Podhradie-Pohanská. Highlighted remnants from the Bronze Age in the cross-section of the fortification. Modified according to Paulík 1976, annexe 3.

Obr. 9: Marianka-Barania lúka. Južná brána, Sonda 1/87. Pohľad z juhovýchodu.

Fig. 9: Marianka-Barania lúka. Southern gate. Probe 1/87. View from the south-east.

vzhľadu. Pri stavbe použili rozdielne postupy a to nie len v časovo nasledujúcich etapách, ale aj počas jednotlivých etáp na rôznych úsekoch fortifikácie. Čelo hradby staršej etapy tvorili zvislé drevené stĺpy a za nimi horizontálne uložené brvná, zvnútra ju spevňovali neukladané kamene. So zadným hlineným valom prepájali čelnú časť priečne brvná, pred ňou sa nachádzala priekopa. Hlavnou odlišnosťou mladšej hradby v Zemianskom Podhradí bol systém troch línií drevených komôr umiestnených za čelnou hradbou. Okrem hliny a kameňa vyplnili komory v niektorých prípadoch súvislou vrstvou dreva (Veliáčik/Romsauer 1998, 231, obr. 5, 6).

Od Zemianskeho Podhradía sa malokarpatské hradiská, predovšetkým Barania lúka v Marianke odlišujú niekoľkonásobne vyšším podielom kameňa v čelnej časti hradieb. Myslíme si preto, že kamenná zložka v nich neslúžila len na spevnenie frontálnej drevenej steny. Skôr sa dá uvažovať o čelnom kamennom múre, možno vystuženom drevom, zhodne so schematickou rekonštrukciou opevnenia v Plaveckom Podhradí zo sedemdesiatich rokov (Paulík 1976, obr. 13).

Stavebno technologické možnosti aké poskytujú niektoré druhy kameňa využili na Lipto-

ve v závere neskorej doby bronzovej, respektíve na počiatku doby železnej nositeľa lužickej kultúry. Čelný múr na hradisku v Turíku vybudovali z pieskovcových a vápencových platní uložených pravidelne do horizontálnych radov, zachovaných až do výšky 1,5 m, bez stôp po opornej drevenej konštrukcii (Veliáčik 1983, 105).

Vzhľadom k absencii kamenných platní, v Malých Karpatoch museli čelné časti hradieb z lomového kameňa zastabilizovať previazaním so zadnými hlinenými násypmi, na čo sa hodili priečne i pozdĺžne uložené drevené brvná. U Bratislavy časti Devín, Plaveckého Podhradía i Marianky sa uvažuje, že drevená výstuž valu mala roštovú konštrukciu (Paulík 1976, 53, obr. 13; Paulík 1992, 86; Plachá/Paulík 2003, 2). Pre tento najpravdepodobnejší spôsob spevnenia hlinenej časti fortifikácie hovoria aj zuholnatené zvyšky brvien uložených na dvoch lokalitách pozdĺžne s líniou hradby (obr. 6, 8). Je ale potrebné dodať, že doteraz prevažujúci spôsob skúmania hradieb úzkymi rezmi nie je vhodný na identifikáciu komorových konštrukcií. Preto otázku, či drevená výstuž valov malokarpatských hradísk z mladšej a neskorej doby bronzovej mala len roštovú alebo aj komorovú konštrukciu nepovažujeme za definitívne zodpovedanú.

Prístup k vode

Podmienkou pre vybudovanie akéhokoľvek sídla je zdroj vody nevyhnutnej pre ľudí, zvieratá a potrebnej aj na viaceré remeselné činnosti. Dve v teréne temer nepozorovateľné línie na juhozápadnom, prudko klesajúcom svahu pod hradiskom v Plaveckom Mikuláši sa v jednom bode zbiehajú (obr. 3, tab. I). Práve v mieste ich stretu, lokálnej depresii vyvierajú prameň. V pôdoryse podobné útvary, totiž von vyhnuté línie valov, medzi ktorými je prerušenie nachádzame aj v priestoroch Západnej a Južnej brány na hradisku Barania lúka v Marianke (tab. VI). V Marianke ide ale jednoznačne o súčasť fortifikácie. Starý plášť by teoreticky mohol pozostávať z akropoly a predhradía. V takom prípade by na juhozápad predsunutú líniu opevnenia vybudovali výlučne kvôli ochrane prameňa vody, pretože prudko klesajúce svahy bez terás nie sú na sídliskové aktivity vhodné. Nakoľko ale na povrchu terénu relikty

valu -včítane zvyškov jeho čelnej kamennej steny- chýbajú myslíme si, že LLS odhalilo stopy zaniknutých komunikácií smerujúce k vodnému zdroju. Východná, zhruba 400 m dlhá trasa (obr. 3) mohla vychádzať z doteraz funkčného severného vstupu a z východu obchádzala skalné steny. Smerovanie západného, približne 240 m dlhého chodníka naznačuje, že v tejto časti mohol prerušovať vrcholovú valovú líniu ďalší vstup. Z vizualizácie digitálneho modelu reliéfu (tab. I) je zrejmé, že reliktu južne od prameňa nepokračujú. Voľným okom ich možno v prudkom svahu identifikovať len obtiažne, čo spolu s neudržiavaním miesta vyvierania vody spochybňuje úvahy o prípadnom recentnom používaní chodníkov v lesnom hospodárstve v 19. storočí. Preto si myslíme, že vyšliapanie, alebo skôr vybudovanie komunikácií smerujúcich k prameňu prebehlo v dobe používania hradiska. Obidva terénne reliktu zároveň naznačujú, že spotreba vody v objekte nebola malá ani krátkodobá. Potrebnú tekutinu mohli po trasách s prevýšením sedemdesiat metrov vynášať v nádobách. Dá sa tiež uvažovať, že po chodníkoch zaháňali napojiť domestikované zvieratá chované na Starom plášti.

LLS odhalilo podobné stopy aj na hradisku v Plaveckom Podhradí. Popri do súčasnosti používanom juhovýchodnom chodníku sa aj z opačnej strany identifikoval prístup na akropolu Pohanskej, ktorý vytvára na prudkom severnom svahu lomené serpentíny (Bartik/Čambal/Lieskovský 2020, tab. I). Iste nie je náhoda, že obidve komunikácie miznú severne od akropoly, kde sa vo vzdialenosti približne 120 m nachádza výdatný prameň. Obidva chodníky uľahčujúce prístup na vrchol Pohanskej nemôžeme pravda kvôli intenzívnemu mladšiemu osídleniu spájať len z dobou bronzovou.

Porovnanie možností získavania vody (tabela 2) ukazuje, že od všetkých piatich malokarpatských fortifikácií bol jej zdroj vzdušnou čiarou vzdialený od 50 do 160 m. Z hľadiska dostupnosti pre život nevyhnutnej tekutiny je významný aj výškový rozdiel medzi hradiskom a prameňom či vodným tokom. V štyroch prípadoch kolíše v rozmedzí 40-70 m, len v piatom, Hrádku v Prašníku dosahuje až 120 m. Práve na

tejto lokalite sa identifikovali stopy (nedatovanej) cisterny (Novák 2011, 8).

Je ale skutočnosťou, že vyššie hodnotená dosiahnuteľnosť vody vychádza zo súčasných hydrologických pomerov. Tie sa však menia a preto v mladšej či neskorej dobe bronzovej nemôžeme vylúčiť existenciu nám neznámych, možno len sezónnych vodných zdrojov, ktoré boli pre obyvateľov hradísk dostupnejšie.

Datovanie osídlenia a výstavby opevnení

Stanovenie doby osídlenia a výstavby hradieb na jednotlivých exponovaných polohách v Malých Karpatoch závisí od množstva dostupného archeologického materiálu z mladšej a neskorej doby bronzovej, od možností jeho využitia pre chronológiu i od nálezových situácií, z ktorých sa artefakty získali. Priaznivejší stav je na intenzívne archeologicky skúmaných hradiskách (Bratislava časť Devín, Plavecké Podhradie, Prašník) s publikačnými výstupmi. Nálezy z Marianky sú tiež početné a dostupné, avšak keramika v zlomkoch a ojedinelé bronzové artefakty nie sú využiteľné pre detailnú chronológiu. Na poslednom mieste spoľahlivosti stojí sondážou neskúmaný Plavecký Mikuláš. Zo všetkých piatich lokalít disponujeme jediným údajom získaným analýzou C14 (Harmadyová 2012,131). Pri chronologickom vyhodnotení nálezov zo sledovaných opevnených polôh narážame na problém, že kritériám na zaradenie do jedného z troch po sebe nasledujúcich stupňov rozvinutej velatickej kultúry (BD/HA1, HA1, HA2) vypracovaných J. Paulíkom (Paulík 1972) i do nasledujúcich stupňov podolskej kultúry (HB1 – HB3) vyhovujú len nemnohé z nich. Chronologicky citlivé bronzové artefakty a celé keramické nádoby tvoria len malú časť súborov a úlomky keramiky zo sídliskovej vrstvy dovoľujú zväčša len všeobecné zaradenie „do mladšej alebo neskorej doby bronzovej“.

Z intenzívne skúmanej lokality nad sútokom Dunaja a Moravy pochádzajú rozsiahle súbory nálezov, z ktorých je ale zverejnená a vyhodnotená len vybraná časť. Na ich základe sa predpokladá neprerušované osídlenie od počiatku mladšej až po záver neskorej doby bronzovej

(*Plachá/Paulík 2000*, 37). Nositelia najstaršieho osídlenia popolnicových polí spájaní V. Plachou a J. Paulíkom s čakanskou kultúrou (BD/HA1) zanechali v Bratislave časti Devín fragmenty nádob i chronologicky preukaznú ihlicu so špirálovou hlavicou a vlnovito modelovaným telom (*Plachá/Paulík 2000*, 61, tab. V: 5). Ani typická keramika a kovový inventár velatickej (HA1, HA2) kultúry (*Plachá/Paulík 2000*, 61, tab. V: 2 - 4; *Plachá/Paulík 2002*, 1: 1) i nasledujúcej podolskej (HB1 – HB3) kultúry (*Plachá/Paulík 2003*, 1: 1, 2: 3) na hradnom vrchu nechýba. Pozoruhodné sú fragmenty keramiky lužickej kultúry spájané s expanziou jej nositeľov v neskoršej dobe bronzovej (*Studeníková 1993*, 122, obr. 63: 2, 4 - 7).

Datovanie opevnenia nositeľov velatickej kultúry na prelom stupňov HA2/HB1 (*Harmadyová 2012*, 130) sa môže oprieť o vertikálnu stratigrafiu, nakoľko muselo byť staršie ako neskorobronzová fortifikácia vybudovaná nad ním. Aj časť fragmentov hlinených nádob pochádzajúcich „z deštrukcie velatických hradieb“ môžeme pripísať mladobronzovému osídleniu lokality (*Plachá/Paulík 2002*, 1, obr. 2: 3-4). Z „kamennej deštrukcie staršej fázy opevnenia“ pochádzajú dve bronzové ihlice s valcovitými hlavicami ukončenými zaoblenými výčnelkami. Hlavice sú členené tromi a štyrmi obežnými rebrami⁷. Exempláre s identicky stvárnenými hlavicami pochádzajú z Pohanskej v Plaveckom Podhradí (*Paulík 1976*, tab. LXX: 4; *Pieta 1971*, obr. 3: 5). Obidve patria k „ihliciam s malou cylindrickou hlavicou“ (*Novotná 1980*, 130) respektíve „ihliciam typu Fels am Wagram“ (*Říhový 1979*, 170), vyskytujúcim sa predovšetkým v strednom a na počiatku mladšieho stupňa stredodunajských popolnicových polí. Pretože archeologická dokumentácia z výskumu pravekých hradieb vyvýšeniny nad sútokom Dunaja a Moravy nie je v úplnosti zverejnená môžeme len predpokladať, že uvedené nálezy sú staršie alebo súčasné ako velatická hradba a do jej telesa sa dostali náhodne, v priebehu nasypávania valu.

Časové zaradenie výstavby nasledujúcej neskorobronzovej fortifikácie na hradnom vrchu v Bratislave časti Devín nie je založené len na stratigrafickej pozícii, ale aj na nezávislej prírodovednej metóde. Vzorka dubového dreva z opevnenia nositeľov podolskej kultúry je datovaná analýzou C14 do doby „okolo roku 900 pred n. l.“ (*Harmadyová 2012*, 131).

Najstaršie mladobronzové nálezy z vrchu Pohanská v Plaveckom Podhradí (prelom stupňov BD/HA1) definoval J. Paulík v zhode s teóriou o dominancii čakanskej kultúry na počiatku mladšej doby bronzovej (*Tomčíková/Paulík 2006*, 74, 102). Nasledujúci, velatický vývoj (HA1, HA2) až po velaticko/podolský horizont (HA2/HB1) dokladajú rozsiahle súbory zväčša neúplných hlinených nádob i pre datovanie vhodné bronzové artefakty (*Paulík 1976*, 137, 139; *Pieta 1971*, obr. 3: 5). J. Paulík uvádza, že archeologický výskum lokality priniesol len málo dokladov osídlenia z neskoršej doby bronzovej. K nim pravdepodobne patrí aj ojedinelý fragment nádoby lužickej kultúry (*Paulík 1976*, 137; *Tomčíková/Paulík 2006*, 74, 92, 102). Je potrebné dodať, že v súčasnosti poznáme ďalšie výrazné nálezové celky (*Bartík/Čambal 2018*, 115; *Bartík/Farkaš/Jelínek 2019*, 29, 31) aj ihlicu s cibuľovou hlavicou (*Bartík/Čambal/Lieskovský 2020*, 55, tab. II: 1), ktoré potvrdzujú aktivity na Pohanskej i v jej bezprostrednom okolí v prvom stupni neskoršej doby bronzovej (HB1).

Počiatky výstavby fortifikácie na akropole v Plaveckom Podhradí časovo zaradil J. Paulík predovšetkým na základe jedinečnej stratigrafickej situácie v reze R1/69, kde sa pod najstaršou fázou opevnenia nachádzalo nahromadenie zvieracích kostí, troch bronzových predmetov a amfory velatickej kultúry. Pretože súbor pokladal za základovú obeť, stotožnil dobu vybudovania hradby s datovaním výraznej hlinenej amfory do stupňa HA2 (*Paulík 1971*, 31). Podmienkou zaradenia výstavby najstaršieho opevnenia Pohanskej do doby stredných popolnicových polí je akceptovanie interpretácie nálezov pod valom ako „základovej obety“, pretože pri inom prí-

⁷ Predmety uložené v Múzeu mesta Bratislavy majú evidenčné čísla AD 7954 a AD 7972. Za sprístupnenie ihlic a informáciu o ich nálezovej situácii ďakujeme Mgr. Kataríne Harmadyovej, PhD.

stupe by sme na základe vertikálnej stratigrafie mohli dôjsť aj k záveru, že fortifikácia je mladšia ako súbor keramiky a bronzov nachádzajúci sa pod ňou. Autor výskumu odôvodnil datovanie hradby tiež skutočnosťou, že v kubatúre telesa valu sa našla keramika staršej fázy kultúry popolnicových polí a archeologický výskum lokality priniesol len málo dokladov osídlenia z neskoršej doby bronzovej (Paulík 1976, 54; Tomčíková/Paulík 2006, 74, 102). Posledný argument nové nálezy nepotvrdili.

Osídlenie z doby bronzovej v Marianke je časovo zaradené na základe analýzy keramiky z vrstvy do časového intervalu od stupňa HA1 až po prelom stupňov HA2/HB1 (Hlavenková 2010, 42). Dobu výstavby hradby v pokročilejšej etape uvedeného úseku relatívnej chronológie naznačuje skutočnosť, že vo väčšine rezov zásyp telesa valu obsahoval fragmenty keramiky. Je zrejmé, že na jeho nasypenie použili kultúrnu vrstvu už existujúceho sídliska nositeľov kultúr popolnicových polí. Ojedinelé bronzové artefakty získané z opevneného areálu (Bartík 2015, obr. 3: 1, 2) datovanie osídlenia na lokalite nespresnili.

Akékoľvek doklady, že by Hrádok v Prašníku využívali v mladšej dobe bronzovej chýbajú. Ako uvádza vedúci výskumu, polohu obývali v stupňoch HB2-HB3 nositelia „slezského stupne lužické kultúry“ pričom je možné, že zánik lokality spadá až do počiatku stupňa HC (Novák 2011, 66). Dobu výstavby hradby v rámci uvedeného časového intervalu nepoznáme.

Podobne ako na hradiskách v Malých Karpatoch, ani na troch dôkladne preskúmaných opevnených lokalitách stredodunajských popolnicových polí na východe Dolného Rakúska neprebíhal identický vývoj. Ako prvý bol na prelome stupňov HA1 a HA2 osídlený Oberleiserberg, posledné stopy po nositeľoch podolskej kultúry na tejto lokalite miznú v priebehu neskorých popolnicových polí (HB2). Doba zriadenia valu zo stopami požiaru vybudovaného z hliny, dreva a kameňa nie je v rámci uvedeného časového intervalu na Oberleiserbergu spoľahlivo stanovená. Neskôr, na prelome stredných a mladších popolnicových polí (HA2/HB1) sa nositelia podolskej kultúry usadili v katastri obce Stillfried an der March. Rozsiahlu vyvýšeninu nad nivou rieky

Morava opevnili palisádou, ktorú v stupni HB2 nahradil val drevozemnej konštrukcie. Po jeho zničení ohňom vybudovali v stupni HB3 nové, mohutnejšie opevnenie, ktoré obyvateľov ochránilo až do konečného zničenia osady na počiatku staršej doby železnej. Na prirodzene chránený chrbát nad riekou Kamp prišli nositelia podolskej kultúry na počiatku neskoršej doby bronzovej (HB1). Šijový drevozemný val komorovej konštrukcie ich ochránil až do prelomu doby bronzovej a staršej doby železnej, keď bola osada v katastri obce Gars am Kamp zničená ohňom (Hellerschmid/Kern/Lochner 2010, 283).

Ako uvádza M. Čižmář, na južnej Morave možno za velatické hradiská považovať len Tabulovú horu u Klentnice a Rénu u Ivančic. Datovanie druhého nie je doložené archeologickým výskumom, vzhľadom k absencii osídlenia v neskoršej dobe bronzovej a prítomnosti reprezentatívnych súborov nálezov starších popolnicových polí ho však možno predpokladať. Nositeľom podolskej kultúry neskoršej doby bronzovej sa na južnej Morave pripisuje väčší počet hradísk, v ktorých hmotnej kultúre sa prejavuje okrem stredodunajských popolnicových polí aj podiel slezské fáze (lužickej kultúry) zo severnej Moravy (Čižmář 2004, 63, 130; Salaš 2018).

Záver

Počiatky mladobronzového osídlenia exponovaných polôh v Bratislave časti Devín, Marianke, Plaveckom Podhradí a možno aj v Plaveckom Mikuláši sa spájajú s velatickou i čakanskou kultúrou. S výnimkou prvej lokality je ich datovanie do raného a staršieho stupňa popolnicových polí založené na vyhodnotení tvarov a výzdoby keramiky, bronzové artefakty patriace výlučne do stupňov BD alebo HA1 zo zvyšných troch nepoznáme. Riziko časového zaradenia lokalít do stupňov relatívnej chronológie len na základe fragmentov keramiky, ktorá podliehala zmenám pomalšie ako niektoré bronzové artefakty je značné. Napríklad na pohrebisku v Budapešti časti Békásmegyer ukládali hlinené nádoby patriace tvarom i výzdobou obdobiu raných a starších popolnicových polí do hrobov spolu s bronzami stupňa HA2 (Kalicz-Schreiber 2010, 297).

Výber prudkými svahmi a skalnými stenami prirodzene vymedzených miest na založenie osád nepochybne sledoval predovšetkým ochranu voči okoliu. Na archeologicky skúmaných malokarpatských lokalitách ale nemáme priame doklady, že tieto sídla boli v počiatočných fázach chránené valom i keď jednoduchšie formy vymedzenia voči okoliu -napríklad palisádou- nemuseli byť použitými metódami terénnych objavov identifikované. Podľa dostupných podkladov rôznej kvality, výstavba fortifikácií na nich prebehla v stupni HA2, možno však až na prelome stupňov HA2/HB1, čím sa už niekoľko generácií obývané výšinné osady prebudovali na hradiská. Na vybudovanie opevnenia použili hlinu z okolia obsahujúcu fragmenty keramiky z „predvalovej fázy“ sídlisk, v prípade Bratislavy, časť Devín aj stratené bronzové artefakty.

Prežívanie opevnení v Marianke a v Plaveckom Podhradí do prvého stupňa neskoršej doby bronzovej (HB1) je možné, avšak spoľahlivé doklady na to zatiaľ chýbajú. V Bratislave časti Devín hradba v stupni HB1 asi zanikla, pretože na jej zvyškoch si v 9. storočí pred n. l. postavili opevnenie nositeľa podolskej kultúry. Je skutočnosťou, že zvyšky opevnenia všetkých lokalít (S výnimkou neskúmaného Plaveckého Mikuláša) nesú stopy požiaru, pričom archeologické výskumy nepriniesli iné doklady o ich násilnom zániku.

Na základe dostupných podkladov sa zdá, že exponované polohy v Plaveckom Podhradí a v Marianke po zániku hradieb opustili a v stupňoch HB2 a HB3 neboli obývané. Úplne iná je situácia v Bratislave časti Devín, kde sa predpokladá neprerušené osídlenie až do staršej doby železnej (HC). Artefakty spoľahlivo datované do stupňov HB2 a HB3 pochádzajú aj z Plaveckého Mikuláša. S vedomím skutočnosti, že zo Starého plášťa sú k dispozícii výlučne zberové

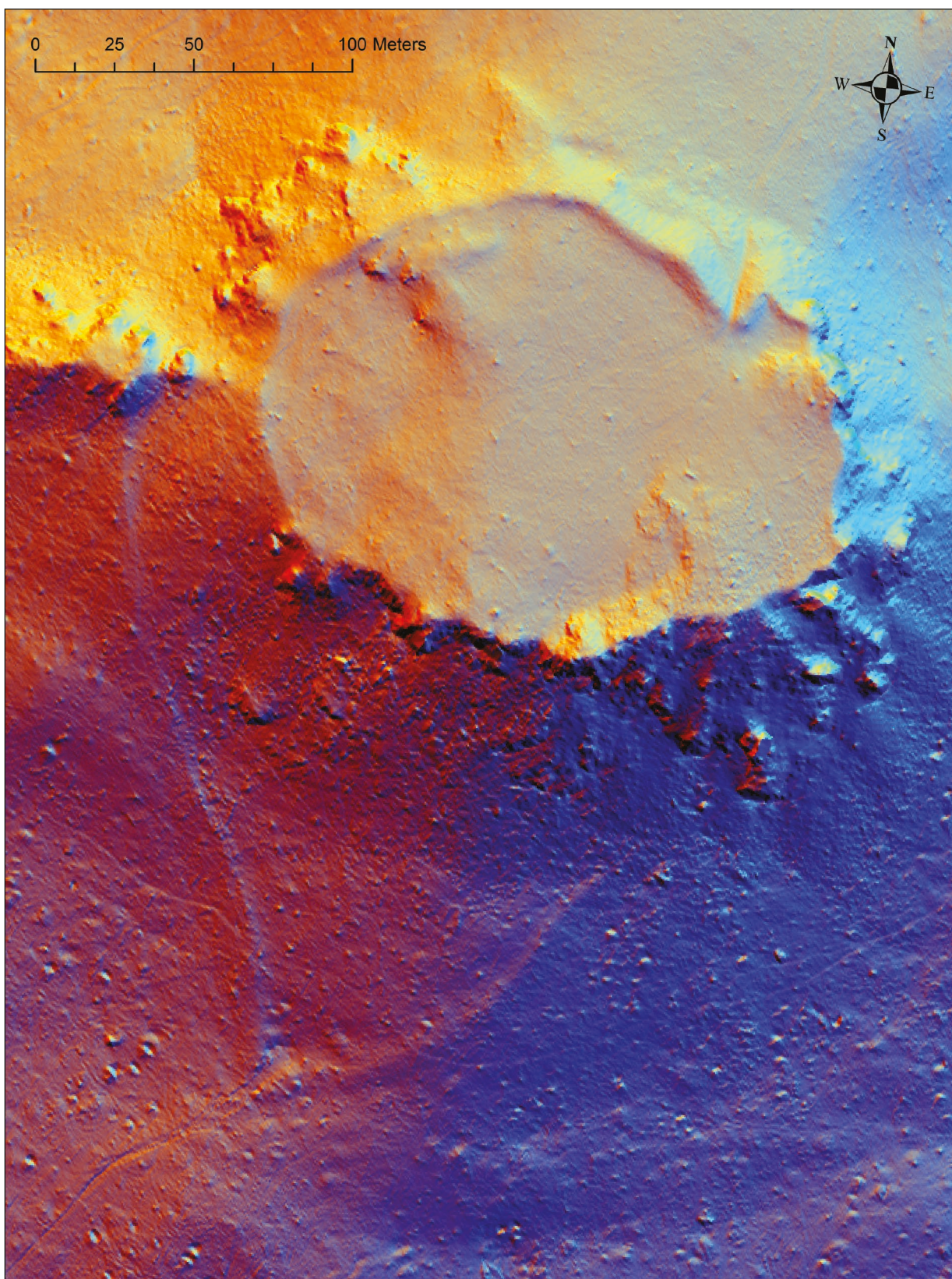
nálezy, môžeme o presune funkcie a významu Pohanskej nachádzajúcej sa na okraji Malých Karpát na 4 kilometre vzdialený Starý plášť na ich najvyššom hrebeni v závere stupňa HB1 uvažovať, avšak doložiť ju môže len archeologický výskum.

Iný vzor striedania fáz osídlenia poskytuje v oblasti Malých Karpát najsevernejšie položený Hrádok v Prašníku. Nositelia kultúr stredodunajských popolnicových polí sa na ňom v mladšej ani na počiatku neskoršej doby bronzovej neusadili, existencia hradiska v intervale stupňov HB2 až HB3/HC sa spája výlučne s expandujúcou lužickou kultúrou (*Kujovský 2015, 182; Novák 2011, 66*).

Na počiatky budovania hradísk v okolitých regiónoch nepanuje jednotný názor. Predpokladá sa, že na Južnej Morave ich budovali nositelia velatickej kultúry už v staršom stupni popolnicových polí (*Čižmář 2004, 63, 130; Navrátil/Biško/Tencer 2020, 71*). Podľa D. Parmu je nízky počet v súčasnosti známych hradísk zaradených na Morave do mladšej doby bronzovej dôsledkom nedostatočného výskumu a je predpoklad, že v budúcnosti sa také datovanie u niektorých lokalít potvrdí.⁸

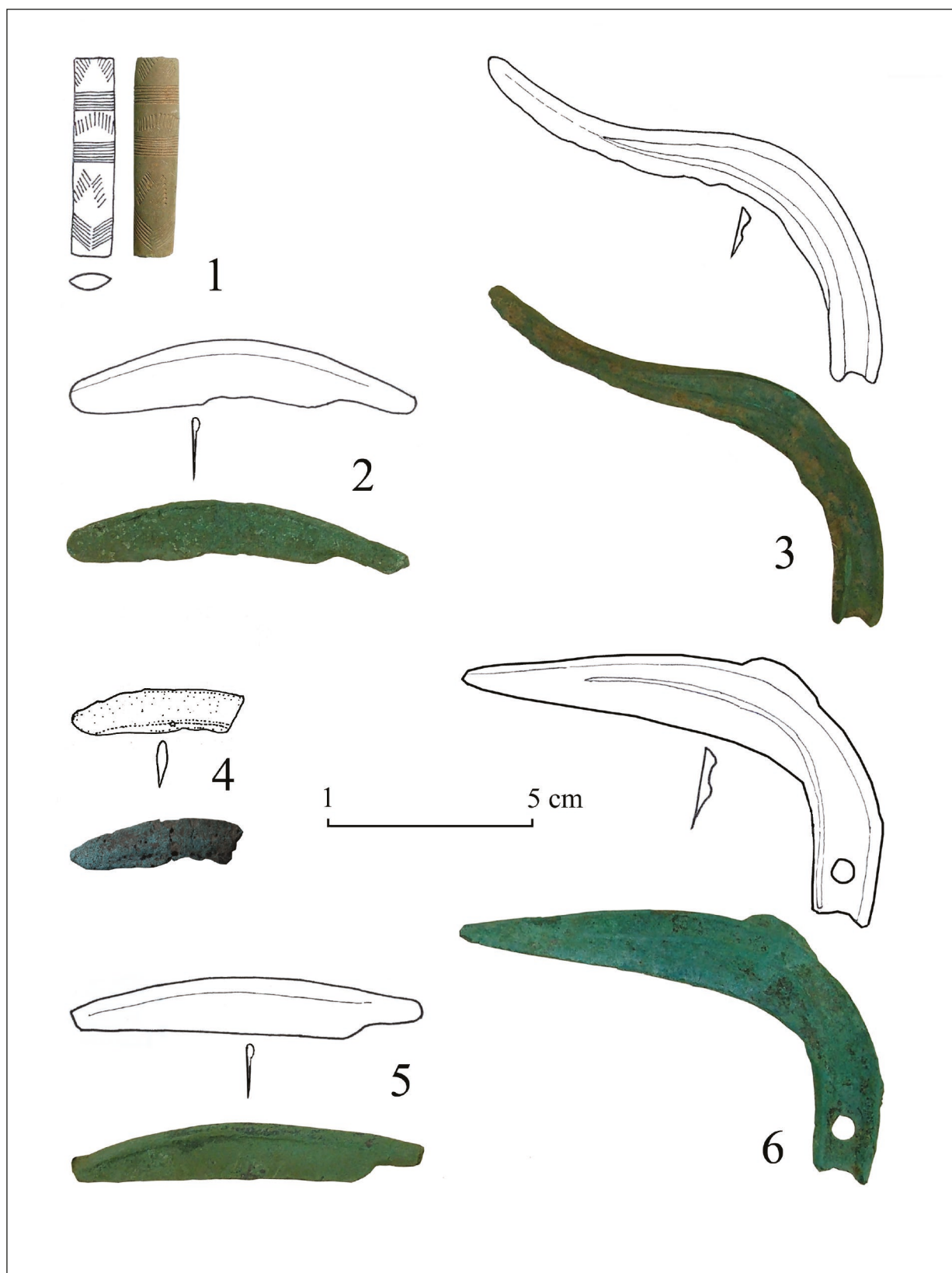
Zdá sa, že v malokarpatskom mezoregiónu je situácia iná, podobá sa skôr oblasti rozšírenia kultúr stredodunajských popolnicových polí na východe Rakúska. Podľa v súčasnosti dostupných prameňov tu „kultúrna krajina hradísk“ existovala najskôr od stupňa HA2, pričom každá zo skúmaných valom chránených osád mala svoj špecifický vývoj a osud. Na rozdiel od oblasti rozšírenia lužickej kultúry v Turčianskej kotline (*Hornák 2015, 34*), „krajinu hradísk“ nositelia velatickej kultúry nemuseli vytvárať. V Malých Karpatoch nadviazali na tradície budovania objektov chránených umelou fortifikáciou z eneolitu, ako aj zo staršej a z počiatku strednej doby bronzovej.

⁸ Za informáciu ďakujem Mgr. D. Parmovi, PhD.

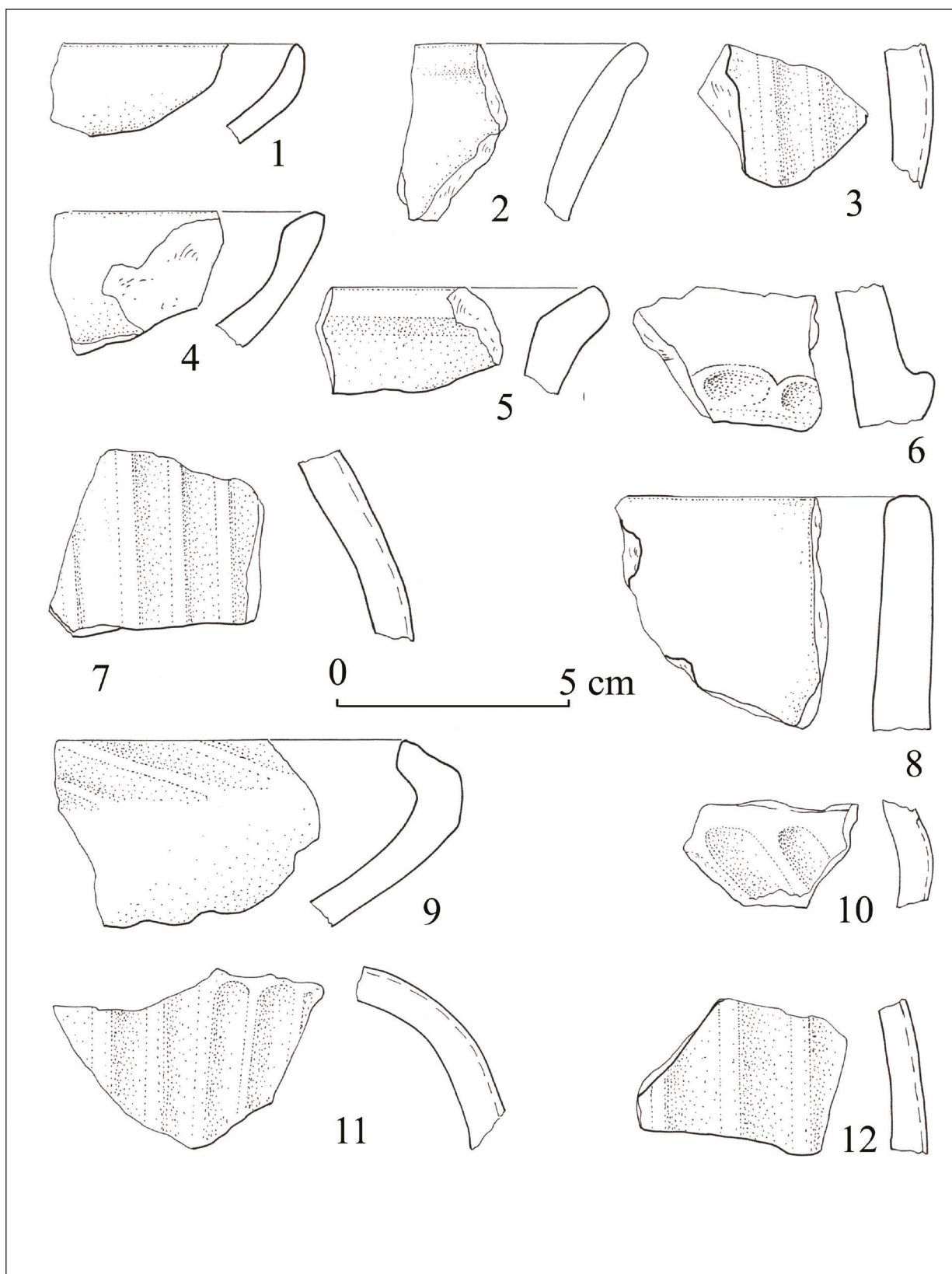
Tab. I: Plavecký Mikuláš-Starý plášť. Zdroj produktu LLS: ÚGKK SR.

Table I: Plavecký Mikuláš-Starý plášť. Source of the LLS product: ÚGKK SR.

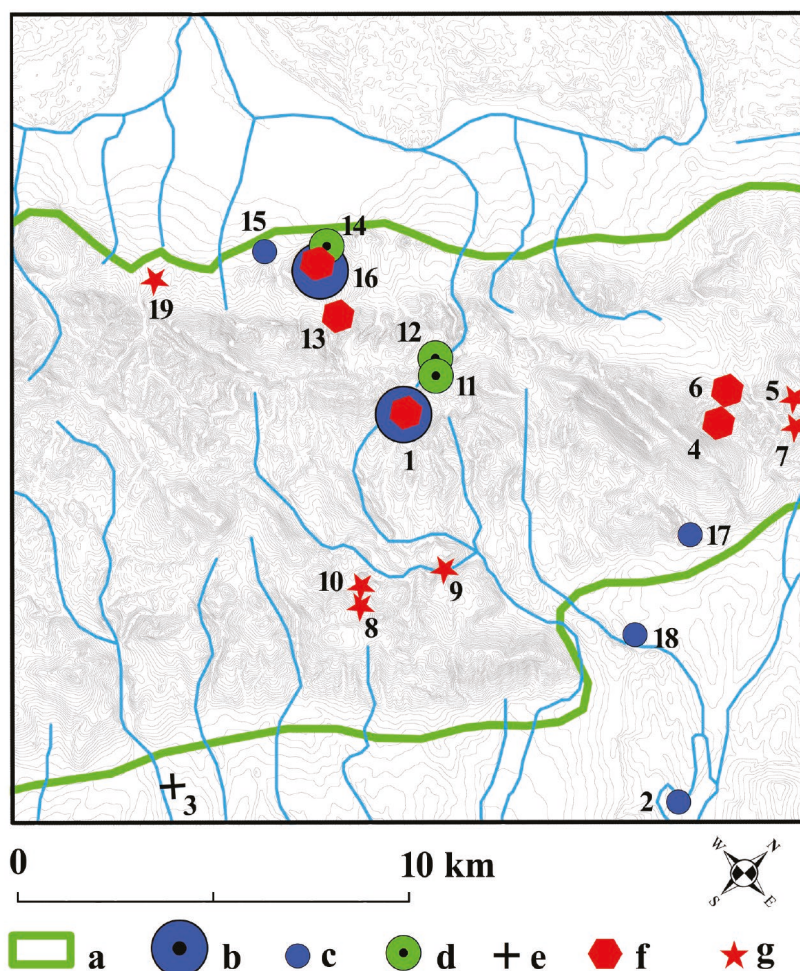
Tab. II: Starý plášť, povrchové nálezy.

Table II: Starý plášť, surface finds.

Tab. III: Starý plášť, povrchové nálezy.

Table III: Starý plášť, surface finds.

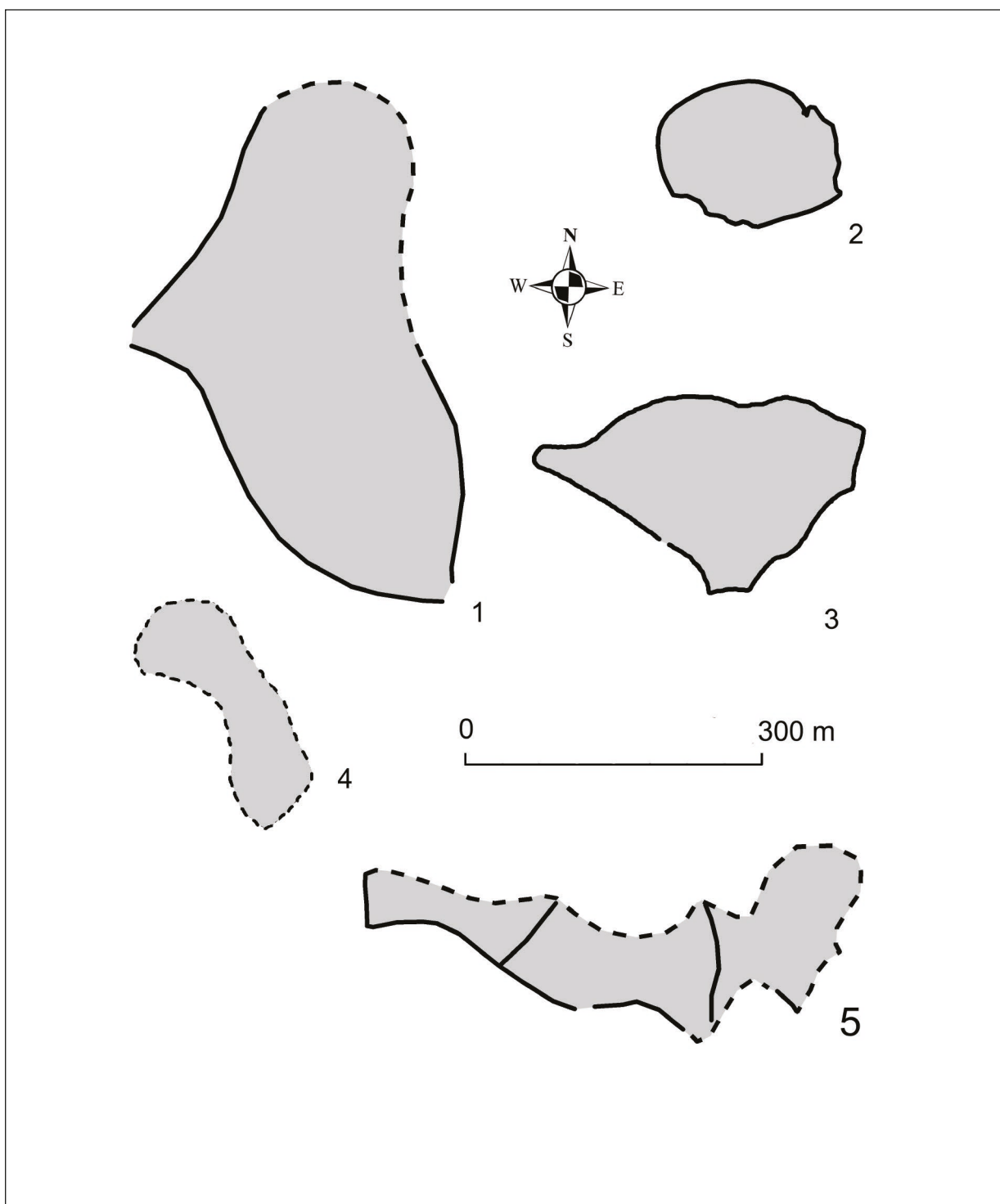
Tab. IV: Lokality z mladšej a neskoršej doby bronzovej v širšom okolí hradiska Starý plášť: 1. Plavecký Mikuláš-Starý plášť; 2. Boleráz, časť Klčovany (Veliačik/Romsauer 1994, 22); 3. Budmerice-Tehelňa (Eisner 1933, 116, 117, 135), 4. Buková-Kmentová (Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 25); 5. Buková-Paseky, nepublikovaná bronzová ihlica uložená v SNM – AM, evid. č. AP 99 241); 6. Buková-Skala (Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 21); 7. Buková-Vartové vrchy, nepublikované bronzové hroty šípov uložené v SNM – AM, evid. č. AP 99 279); 8. Dolné Orešany-prameň pod Bohatou (Farkaš/Prášek 1998, 60); 9. Dolné Orešany-Vápenice (Jelínek a i. 2019, 119); 10. Dolné Orešany-Železník (Farkaš/Prášek 1998, 59); 11. Plavecký Mikuláš-Dzeravá skala (Farkaš 2005, 67); 12. Plavecký Mikuláš-Tmavá skala (Butáš/Farkaš 1995, 35); 13. Plavecké Podhradie-Baborská (Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 31) 14. Plavecké Podhradie-jaskyňa Pec

III (Veliačik/Romsauer 1994, 147); 15. Plavecké Podhradie-Pod kaštielom, objekty JRD (Pieta 1971, 5); 16. Plavecké Podhradie-Pohanská (Paulík 1976; Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 29); 17. Smolenice-Molpír (Dušek/Dušek 1995, Taf. 32: 10, 115: 7, 27, 123: 16; Stegmann-Rajtár 2005, 152); 18. Smolenice, časť Smolenická Nová Ves-Pod Všivavcom (Farkaš 1995); 19. Sološnica (Eisner 1933, 104, tab. 39: 8).

a) geografická hranica pohoria Malé Karpaty, b) hradisko, c) sídlisko neopevnené, d) jaskyňa s nálezmi, e) hrob f) depot, g) ojedinelý nález.

Table IV: Sites from the later and late Bronze Age in the wider surroundings of the Starý plášť hillfort: 1. Plavecký Mikuláš-Starý plášť; 2. Boleráz, Klčovany area (Veliačik/Romsauer 1994, 22); 3. Budmerice-Tehelňa (Eisner 1933, 116, 117, 135), 4. Buková-Kmentová (Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 25); 5. Buková-Paseky, unpublished bronze pin deposited in the SNM – AM, rec.no. AP 99 241); 6. Buková-Skala (Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 21); 7. Buková-Vartové vrchy, unpublished bronze arrow tips deposited in the SNM – AM, rec. no. AP 99 279); 8. Dolné Orešany-spring under Bohatá (Farkaš/Prášek 1998, 60); 9. Dolné Orešany-Vápenice (Jelínek a i. 2019, 119); 10. Dolné Orešany-Železník (Farkaš/Prášek 1998, 59); 11. Plavecký Mikuláš-Dzeravá skala (Farkaš 2005, 67); 12. Plavecký Mikuláš-Tmavá skala (Butáš/Farkaš 1995, 35); 13. Plavecké Podhradie-Baborská (Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 31) 14. Plavecké Podhradie-cave Pec III (Veliačik/Romsauer 1994, 147); 15. Plavecké Podhradie-Pod kaštielom, buildings of the JRD (Pieta 1971, 5); 16. Plavecké Podhradie-Pohanská (Paulík 1976; Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 29); 17. Smolenice-Molpír (Dušek/Dušek 1995, Taf. 32: 10, 115: 7, 27, 123: 16; Stegmann-Rajtár 2005, 152); 18. Smolenice, Smolenická Nová Ves-Pod Všivavcom area (Farkaš 1995); 19. Sološnica (Eisner 1933, 104, table 39: 8).

a) geographical border of the Lesser Carpathian mountain range, b) hillfort, c) unfortified settlement, d) cave with finds, e) grave f) hoard, g) one-off find.

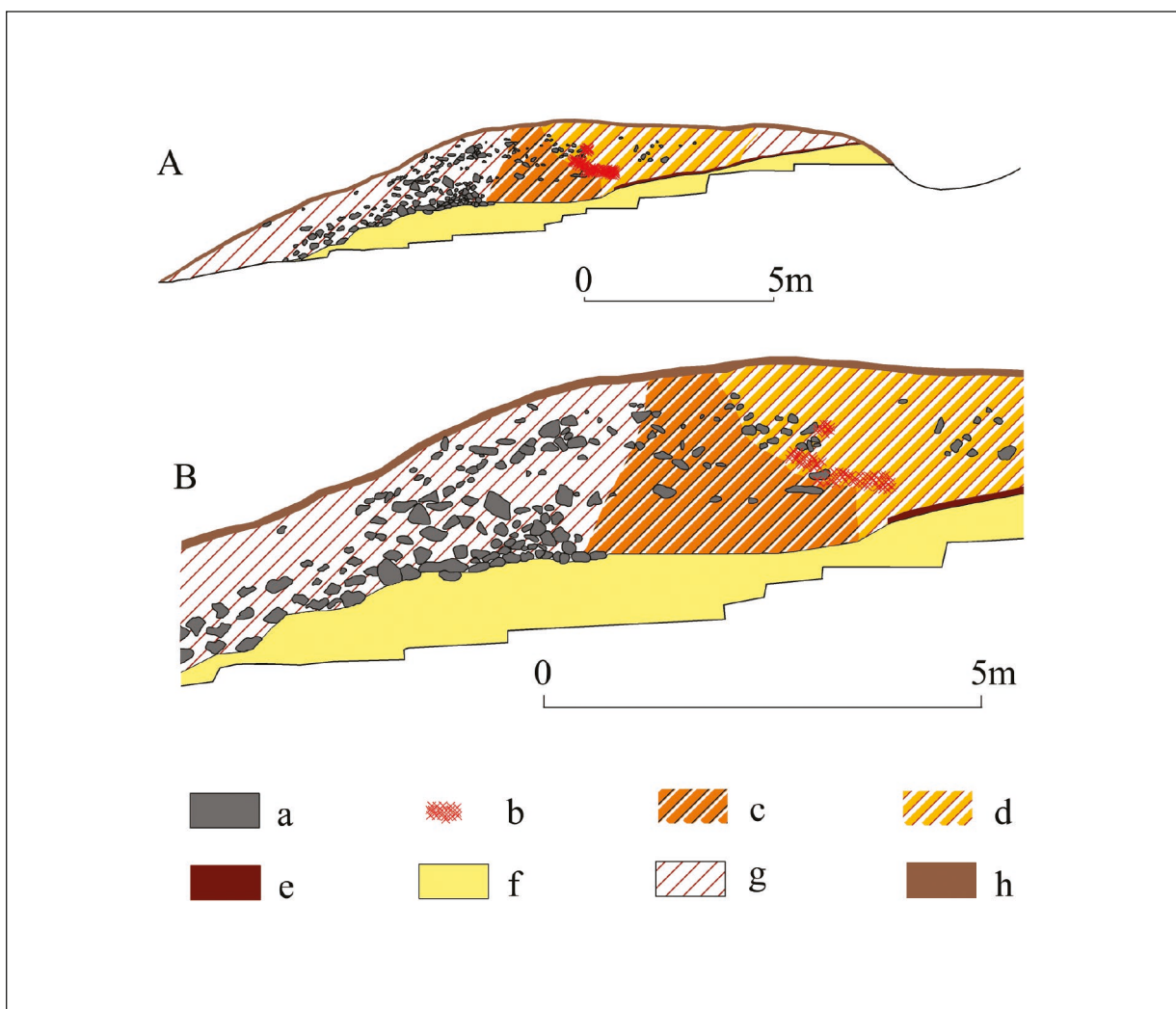

Tab. V: Pôdorysy hradísk z mladšej a neskorej doby bronzovej. 1. Marianka-Barania lúka (Bartík 1991, 106), 2. Plavecký Mikuláš-Starý plášť, 3. Plavecké Podhradie-Pohanská, akropola (podľa LLS, Zdroj produktu: ÚGKK SR), 4. Bratislava časť Devín-hradný vrch (Plachá/Paulík 2003, 4), 5. Prašník-Hrádok (Novák 2011, obr. 2). Mierka a orientácia približná.
 Table V: Ground plans of hillforts from the later and late Bronze Age. 1. Marianka-Barania lúka (Bartík 1991, 106), 2. Plavecký Mikuláš-Starý plášť, 3. Plavecké Podhradie-Pohanská, acropolis (according to LLS, Product source: ÚGKK SR), 4. Bratislava-Devín-castle hill (Plachá/Paulík 2003, 4), 5. Prašník-Hrádok (Novák 2011, fig. 2). Approximate scale and orientation.

Tab. VI: Marianka-Barania lúka. Digitálny model reliéfu s vyznačenými sondami a rezmi z výskumov SNM-AM v rokoch 1986-1990. Zdroj produktu LLS: ÚGKK SR a) Západná brána, b) Južná brána. Šípkami označené sondy 1/89 a 1/87.

Table VI: Marianka-Barania lúka. Digital model of the relief with probes and sections indicated from the research of the SNM-AM from 1986 to 1990. Source of the LLS product LLS: ÚGKK SR a) Western Gate, b) Southern Gate. Probes 1/89 and 1/87 indicated by arrows.

Tab. VII: Marianka-Barania lúka. Západná brána, Sonda 1/89, severozápadný profil. a: kamene, b: prepálené drevo, c: silno prepálená hlina, d: slabšie prepálená hlina, e: pochovaný humus, f: svetlé podložie, g: neprepálená „lesná“ hlina, h: súčasný humus na povrchu.

Table VII: Marianka-Barania lúka. Western Gate, probe 1/89, north-western profile. a: stones, b: burnt wood, c: very burnt clay, d: less burnt clay, e: buried humus, f: light subsoil, g: unburnt "forest" earth, h: current humus on the surface.

Literatúra

- Bárta 1952* – J. Bárta: Malé Karpaty v praveku. In: Kras a jaskyne Malých Karpát. Bratislava 1952, 47–59.
- Bartík 1991* – J. Bartík: Hradiská z doby bronzovej v Malých Karpatoch. Vlastivedný časopis 40/3, 1991, 104–108.
- Bartík 2015* – J. Bartík: Hradiská z mladšej a neskorej doby bronzovej v Malých Karpatoch. In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): Hradiská - svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Maríková 2015, 23–32.
- Bartík/Čambal 2018* – J. Bartík/R. Čambal: Pár výzdobných puncov z Pohanskej pri Plaveckom Podhradí. Zborník SNM 112, Archeológia 28, 115–125.
- Bartík/Čambal/Lieskovský 2020* – J. Bartík/R. Čambal/T. Lieskovský: Pohanská pri Plaveckom Podhradí. Nové poznatky o hradisku z mladšej a neskorej doby bronzovej. In: A. Kozubová - E. Makarová - M. Neumann (zost.): Ultra velum temporis. Venované Jozefovi Bátorovi k 70. narodeninám. Slovenská archeológia, Supplementum 1, 53–66.
- Bartík/Farkaš/Jelínek 2019* – J. Bartík/Z. Farkaš/P. Jelínek: Bronzehortfunde aus den Kleinen Karpaten und ihren Vorgebirgsgebieten. in: I. Bazovský/G. Březinová (zost.): Ludia a hory – archeologická perspektíva. Interakcie ľudských spoločenstiev horských a podhorských oblastí. Zborník SNM Archeológia – Supplementum 12. Bratislava 2019, 15–102.
- Betzler 1974* – P. Betzler: Die Fibeln in Süddeutschland, Österreich und der Schweiz I. PBF XIV–3, München 1974.
- Butáš/Farkaš 1995* – J. Butáš/Z. Farkaš: Nové nálezy z Plaveckého krasu. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1993, 1995, 35–36.
- Čambal 2015* – R. Čambal: Opevnené polohy z doby halštatskej a laténskej v Malých Karpatoch. In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): Hradiská - svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Maríková 2015, 55–69.
- Čižmár 2004* – M. Čižmár: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku. Praha 2004.
- Dušek/Dušek 1984* – M. Dušek/S. Dušek: Smolenice-Molpír – Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit I. Materialia archaeologica Slovaca 13. Nitra 1984.
- Dušek/Dušek 1995* – M. Dušek/S. Dušek: Smolenice-Molpír – Befestigter Fürstensitz der Hallstattzeit II. Materialia archaeologica Slovaca 13, Nitra 1995.
- Eisner 1933* – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.
- Farkaš 1995* – Z. Farkaš: Nepublikovaná správa z prieskumu č. 19/95 uložená v dokumentácii SNM – AM.
- Farkaš 2005* – Z. Farkaš: Postpaleolitické osídlenie jaskyne Dzeravá skala pri Plaveckom Mikuláši. In: I. Cheben, I. Kuzma (zost.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2004, Nitra 2005, 49–90.
- Farkaš 2012* – Z. Farkaš: Oblasť Bratislavy ako strategické územie fortifikácií. In: J. Šedivý/T. Štefanovičová (zost.): Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov do prelomu 12. a 13. storočia. Brezalauspurc na križovatke dejín. Bratislava, 2012, 459–469.
- Farkaš 2015* – Z. Farkaš: Stredoveké hrádky v Malých Karpatoch. In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Maríková 2015, 127–145.
- Farkaš 2019* – Z. Farkaš: Drevozemné (valové) opevnenia na území Bratislavy. In: P. Šimončíčová Koóšová (zost.): Fortifikačné systémy na území Bratislavy. Zborník príspevkov zo sympózia „Fortifikačné systémy na území Bratislavy (od praveku po 2. svetovú vojnu)“. Bratislava 2019, 7–39.
- Farkaš/Bartík 1988* – Z. Farkaš/J. Bartík: Niektoré nové poznatky o dávnovekých opevneniach v Bratislavskej bráne. In: Pamiatky a príroda Bratislavy 10, 1988, 239–261.
- Farkaš/Plachá 2002* – Z. Farkaš/V. Plachá: Neolitické a eneolitické nálezy z Malých Karpát a otázka vyšinných sídlisk. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2001. Nitra 2002, 73–89.

- Farkaš/Prášek 1998* – Z. Farkaš/K. Prášek: Druhá sezóna výskumu v Dolných Orešanoch. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1996, 59–60.
- Furmánek/Novotná 2006* – V. Furmánek/M. Novotná: Die Sichel in der Slowakei. PBF XVI-II–6. Stuttgart 2006.
- Furmánek/Veliačik/Vladár 1999* – V. Furmánek/L. Veliačik/J. Vladár: Die Bronzezeit im slowakischen Raum. Rahden/Westf. 1999.
- Gedl 1984* – M. Gedl: Die Messer in Polen. PBF VII–4. München 1984.
- Hansen 1994* – S. Hansen: Studien zu den Metaldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Karpatenbecken. UPA 21. Bonn 1994.
- Harmadyová 2012* – K. Harmadyová: Územie Devína v dobe bronzovej. In: J. Šedivý/T.Štefanovičová (zost.): Dejiny Bratislavy 1. Bratislava 2012, 129–132.
- Hellerschmidt/Penz 2004* – I. Hellerschmidt/M. Penz: Die Befestigte Siedlung Stillfried a. d. March am Übergang von der Bronze-zur Eisenzeit. In: Popelnicová pole a doba halštatská. Archeologické výskumy v jižních Čechách I. České Budějovice 2004, 167–192.
- Hellerschmid/Kern/Lochner 2010* – I. Hellerschmid/D. Kern/M. Lochner: Oberleiserberg – Stillfried – Thunau. Drei Höhsiedlungen der mitteldonauländischen Urnenfelderkultur im Vergleich. In: Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza. Biskupin-Wrocław 2010, 283–296.
- Hlavenková 2010* – L. Hlavenková: Hradisko kultúry stredodunajských popolnicových polí v Marianke – 1. časť (typologicko-chronologická analýza). Zborník SNM 104, Archeológia 20, 33–45.
- Hornák 2015* – M. Hornák: Hradiská lužickej a púchovskej kultúry v Turci. In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Maríková 2015, 33–43.
- Hornák/Stegmann-Rajtár 2008* – M. Hornák/S. Stegmann-Rajtár: Osídlenie stredného Ponitria v neskorej dobe bronzovej a včasnej dobe železnej: využitie GIS-analýz. Študijné Zvesti AÚ SAV, 43, 43–52.
- Jelínek a i. 2019* – P. Jelínek/T. Lieskovský/M. Marčíš/M. Sládek: Elektrónový drôt z Dolných Orešian. In: I. Bazovský/G. Březinová (eds.): Ludia a hory – archeologická perspektíva. Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí. Zborník SNM Archeológia – Supplementum 12. Bratislava 2019, 119–124.
- Jiráň 2002* – L. Jiráň: Die Messer in Böhmen. PBF VII–5. Stuttgart 2002.
- Kalicz-Schreiber 2010* – R. Kalicz-Schreiber: Ein Gräberfeld der Spätbronzezeit von Budapest-Békásmegyér. Budapest 2010.
- Kujovský 2015* – R. Kujovský: Lužický kultúrny komplex. In: Staré Slovensko 4. Nitra 2015, 174–184.
- Kytlicová 1986* – O. Kytlicová: Der Schild und der Depotfund aus Plzeň – Jíkalka. Památky Archeologické 77, 1986, 413–454.
- Kytlicová 2007* – O. Kytlicová: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. PBF XX–12. Stuttgart 2007.
- Leitmannová/Gálová/Michalík 2020* – K. Leitmannová/L. Gálová/L. Michalík: Projekt leteckého a laserového skenovania SR a tvorby digitálneho modelu reliéfu. In: Družicové metody v Geodézii a katastru. Brno 2020, 74–78.
- Mazúr/Lukniš 1980* – E. Mazúr/M. Lukniš: Geomorfologické jednotky. In: Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Bratislava 1980.
- Mozsolics 1985* – A. Mozsolics: Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte von Aranyos, Kurd und Gyermely. Budapest 1985.
- Navrátil/Biško/Tencer 2020* – A. Navrátil/R. Biško/T. Tencer: Hradisko Tabulová hora u Klentnice v době popelnicových polí. Přehled Výzkumů 61/1, 2020, 71–85.
- Novák 2011* – P. Novák: Záchraný výzkum hradíště v Prašníku (Hrádok). Most 2011.
- Novotná 1980* – M. Novotná: Die Nadeln in der Slowakei. PBF XIII-6, München 1980.
- Novotná 2000* – M. Novotná: K depotom horizontu Gyermely v Karpatskej kotline. Pravěk Nová řada 10, 2000, 365–377.

- Novotná 2001* – M. Novotná: Die Fibeln in der Slowakei. PBF XIV–11. München 2001.
- Pabst 2010* – S. Pabst: Transalpine Verbindungen im typologischen Beziehungsgeflecht ältereisenzeitlicher Brillenfibeln. *Archaeologia Austriaca* 94, 2010, 27–56.
- Paulík 1971* – J. Paulík: Kultový nález na hradisku z mladšej doby bronzovej v Plaveckom Podhradí. *Musaica* 22 (11), 1971, 31–39.
- Paulík 1972* – J. Paulík: Velatická kultúra na Slovensku. *Zprávy Československé Společnosti Archeologické* 14, 1972, 1–25.
- Paulík 1976* – J. Paulík: Keltské hradisko Pohanská v Plaveckom Podhradí. Bratislava 1976.
- Paulík 1992* – J. Paulík: Ďalší rok výskumu v Marianke. *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1990, 1992*, 86.
- Paulík 1996* – J. Paulík: Železný nôž z Marianky. *Zborník SNM 90, Archeológia* 6, 43–56.
- Pieta 1971* – K. Pieta 1971: Nové sídliskové nálezy z okolia Plaveckého Podhradia. *Zborník Záhorského múzea v Skalici II*, 1971, 5–7.
- Pieta/Ruttkey 2017* – K. Pieta/M. Ruttkey: Zeit des Untergangs. Ein Hort spätawarischer Bronzen aus Dolné Orešany in der Westslowakei. In: *Interaktion ohne Grenzen. Beispiele archäologischer Forschungen am Beginn des 21. Jahrhunderts*. Schleswig 2017, 541–554.
- Plachá/Paulík 2000* – V. Plachá/J. Paulík: Počiatky osídlenia devínskeho hradiska v mladšej bronzovej dobe. *Slovenská archeológia* 48, 2000, 37–86.
- Plachá/Paulík 2002* – V. Plachá/J. Paulík: Velatické opevnenie devínskeho hradiska. *Múzeum* 48/4, 2002, 1–2.
- Plachá/Paulík 2003* – V. Plachá/J. Paulík: Opevnenie devínskeho hradiska v neskorej bronzovej dobe. *Múzeum* 49/1, 2003, 1–4.
- Podborský 1970* – V. Podborský: Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit. Brno 1970.
- Říhovský 1963* – J. Říhovský: K poznání starší fáze kultury středodunajských popelnicových polí – velatické kultury. *Sborník Československé společnosti archeologické* 3, 61–115.
- Říhovský 1966* – J. Říhovský: Počátky mladší (podolské) fáze kultury středodunajského okruhu kultury popelnicových polí. *Památky archeologické* 57, 1966, 459–534.
- Říhovský 1972* – J. Říhovský: Die Messer in Mähren und im Ostalpengebiet. PBF VII–1. München 1972.
- Říhovský 1979* – J. Říhovský: Die Nadeln in Mähren und im Ostalpengebiet. PBF XIII–5. München 1979.
- Říhovský 1989* – J. Říhovský: Die Sichel in Mähren. PBF XVIII–3. München 1989.
- Salaš 2005* – M. Salaš: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a v Slezsku. Brno 2005.
- Salaš 2018* – M. Salaš: Kovová depozita z mladší doby bronzové z hradiska Réna u Ivančic. Brno 2018.
- Stegmann-Rajtár 2005* – S. Stegmann-Rajtár: Smolenice-Molpír. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Band 29. Berlin 2005, 146–156.
- Studeníková 1993* – E. Studeníková: Staršia doba železná (halštatská). In: T. Štefanovičová (zost.) *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava 1993, 116–142.
- Studeníková 2012* – E. Studeníková: Staršia doba železná. In: J. Šedivý/T.Štefanovičová (zost.): *Dejiny Bratislavy 1*. Bratislava 2012, 133–159.
- Studeníková/Paulík 1983* – E. Studeníková/J. Paulík: Osada z doby bronzovej v Pobedime. Bratislava 1983.
- Šiška 1981* – S. Šiška: Nové nálezy z povodia Bodvy. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1980, 1981*, 289–291.
- Tomčíková/Paulík 2006* – K. Tomčíková/J. Paulík: Archeologický výskum na Pohanskej v Plaveckom Podhradí roku 1990 – 2. časť. *Zborník SNM 100, Archeológia* 16, 73–106.
- Vavák 2015* – J. Vavák: Včasnostredoveké hrady na juhozápade Malých Karpát. Ich vznik, význam a úloha. In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): *Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch*. Dolná Maríková 2015, 101–126.
- Veliačik 1983* – L. Veliačik: Zisťovací výskum na Hrádku v Turíku. *Študijné Zvesti AÚ SAV* 20, 1983, 105–112.

Veličik 2012 – L. Veličik: Nože z doby bronzovej na Slovensku. *Slovenská archeológia* 60, 2012, 285–342.

Veličik/Romsauer 1994 – L. Veličik/P. Romsauer: Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku. 1. Katalóg. Nitra 1994.

Veličik/Romsauer 1998 – L. Veličik/P. Romsauer: Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí (Predbežná správa). *Slovenská archeológia XLVI-2*, 225–251.

Zachar/Bartík/Farkaš 2019 – T. Zachar/J. Bartík/Z. Farkaš: Chemická analýza medených a bronzových artefaktov z depotu zo Svätého Jura I a súboru z Bukovej I. Príspevok k problematike prehistorickej ťažby medi v pohorí Malé Karpaty. In: I. Bazovský/G. Březinová (eds.): *Ludia a hory – archeologická perspektíva. Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí. Zborník SNM Archeológia – Supplementum 12*, Bratislava 2019, 103–118.

STARÝ PLÁŠŤ NEAR PLAVECKÝ MIKULÁŠ.

A PAPER ON DISCOVERING HILLFORTS FROM THE LATER AND LATE BRONZE AGE IN THE LESSER CARPATHIANS

JURAJ BARTÍK – TIBOR LIESKOVSKÝ

In the mountain range of the Lesser Carpathians, we are aware of dozens of relicts of fortifications, of which we can reliably ascribe the remnants of the fortifications in Bratislava-Devín, Marianka, Plavecké Podhradie and Prašník to the bearers of the cultures of the later and late Bronze Age (fig. 1). In the case of the fortifications from Bratislava-Devínska Nová Ves (Útočnica), Bratislava, the intersection between Devínska Nová Ves and Devín (Dúbravská studnička) and from Dolné Orešany (Železník), their classification in the later or late Bronze Age (*Farkaš 2019*, 21, 27; *Farkaš/Prášek 1998*, 59) is probable, but at present not reliably documented. The upland site in Smolenice (Molpír) is in a similar situation, with a pin from the later Bronze Age (*Dušek/Dušek 1995*, Taf. 123: 16) and well dated settlement finds from the late Bronze Age (*Stegmann-Rajtár 2005*, 152), since the fortifications have not yet been classified in these periods.

The hillfort in the cadastral district of the municipality of Plavecký Mikuláš was in all likelihood also built in the Bronze Age; no archaeo-

logical survey was carried out there, but surface finds suffice for the chronological and cultural classification of the fortified grounds. Vertical rock walls up to 15m high and a steep slope (fig. 2) protect the site from the western, southern and eastern sides. From the northern, most accessible side, the natural elevation above the flat ridge is complemented by an easily visible man-made fortification. The enclosed grounds are of an approximate oval shape with dimensions of 190x140 m and a total inner surface of 1.9 ha (fig. 3). The arch of the man-made fortification of Starý plášť protected access from the north and the west has a total length of around 260 m (table I). In the northern, most massive part, the destruction structure made of clay and stone has a height of 2 m and a width of up to 12 m (fig. 4). On the north-eastern section, we find a massive gate with a funnel-shaped layout (fig. 3, table I). On the southern slope under the hillfort, aerial laser scanning revealed two lines, almost invisible to the naked eye on the ground, converging one point (fig. 3, table I). The place where they converge is a functioning spring.

A mass find consisting of axes with a socket and a double spiral fibula with a figure-of-eight twist (fig. 5: 1-3) and a group of bronze artefacts collected with the help of a metal detector (table I: 1-3, 5-6) come from this site. Surface collections combined with the use of a metal detector (table II: 4, III: 1-12) were also carried out on the site by staff of the SNM – Archaeology Museum. The archaic part of the finds from Starý plášť consists of ceramic fragments (table III: 2, 4) belonging with a certain degree of certainty to bearers of the Velatice culture. The metal artefacts enable a reliable chronological classification. The items from the mass find (fig. 5) and the fragment of a circular piece of jewellery (table II:1) are characteristic of the end of the Bronze Age, periods HB2 and HB3. The others, Stillfried-type knives (table II: 2, 4, 5) and sickles (table II: 3, 6) have a wider dating period; theoretically we cannot exclude their occurrence already in HA1 or HA2, but they were probably used later, in HB1. Based on the dating and shapes of the pottery, we assume that bearers of a fully developed Velatice culture, and then of the Podolí culture, settled in the site, whereas the more recent period of settlement (HB1-HB3) is reliably documented, unlike the previous period (HA1-HA2).

The Starý plášť hillfort was founded on the Lesser Carpathian ridge, less than 5 kilometres from the piedmont areas and lowlands. The lowest situated urnfield hillfort, Pohanská near Plavecké Podhradie (table IV: 16) and the Hallstatt Molpír near Smolenice (table IV: 17), were built in a different geographic environment: on the border between the mountains and the lowlands. Unlike Starý plášť, both are in close contact with open settlements and burial sites in the foothills of the mountain and in the plain (table IV: 2, 3, 15, 18). The fact that the mountainous areas of the central part of the Lesser Carpathians around Starý plášť were commonly visited in prehistoric times is documented by sets of pottery from three caves and mass finds of bronze items, and exceptionally metal items, from ten sites (table IV). There is no doubt that these are the remains of various activities from the later and late Bronze Age. We can consider these items are related to cult ceremonies (finds from caves,

hoards, a one-off find in a spring), roads across the Small Carpathians (hoards, one-off finds), or the local production of bronze items (hoards containing semi-finished products and raw materials). We cannot even exclude them being losses (one-off finds). Even though knowledge of the background behind the occurrence of these finds and sets is unclear, as a whole they provide clear evidence of the fact that the Starý plášť hillfort was situated in a region frequently visited and probably farmed. The prehistoric exploitation of ore in the area of copper deposits between Smolenice and Sološnica (*Zachar/Bartík/Farkaš 2019*, 108), that is in close proximity to the Starý plášť hillfort, is not archaeologically documented, but is potentially possible.

Lesser Carpathian hillforts from the later and late Bronze Age

The mapping of fortifications known today from the later and late Bronze Age (fig. 1) clearly demonstrates that they are not laid out evenly along the line of the Lesser Carpathian mountain range, and do not make up a regular structure which could be convincingly explained as the expression of a certain system, for example the spatial arrangement of higher social classes or a supra-regional distribution network. We assume that in the future, this fragmentary picture will be completed with the search for new sites and probes in already known, but not reliably dated, fortifications.

When looking for a reason for the choice of specific locations, where hillforts were built in the later and late Bronze Age, we can base ourselves on an overview of their long-term settlement (table 1). This overview clearly confirms the importance of the castle hill above the confluence of the Danube and Morava rivers, both in terms of its periods of settlements (9) as well as the attested or assumed phases of construction of its fortifications (8). Hrádok hillfort in Prašník (5/6) has a similar, albeit reduced, status. In both locations, we can assume that they controlled long-distance roads, which is confirmed by the results of a comparative analysis over a long time period. On the opposite side of this overview

we have the sites of Barania lúka in Marianka and Starý plášť in Plavecký Mikuláš, the specific significance and attraction of which were only appreciated by the bearers of urnfield cultures, not by their predecessors and successors. Pohanská near Plavecké Podhradie (3/ 3) has a status somewhere between these two groups.

The Lesser Carpathian hillforts from the later and late Bronze Age do not provide a unified picture even from the point of view of the morphology of their natural terrains (table 2). Those at higher altitudes, in Plavecký Mikuláš, Plavecké Podhradie and Marianka, were built on hilltops at an elevation of approximately 200 m above the more distant surroundings. The hillfort in Prašník also dominates the surroundings with a similar altitude and elevation. The choice of place for the lowest situated one, in Bratislava- Devín, did not follow the same rule but a strategic prominence above the confluence of the Danube and Morava rivers was given priority. According to current knowledge, Starý plášť is the hillfort with the highest altitude above sea level (644 m) in the Lesser Carpathians. Another attribute of the studied sites in the Lesser Carpathians is a surface area spatially defined by man-made fortifications or shapes of terrain with natural defensive properties (table V, tab 2). Its comparison with the extensive fortifications from the later and late Bronze Age in more distant regions is evidence that in the Lesser Carpathians these are sites of small size, except for the medium-sized Marianka.

The fortification system of the four hillforts in the Lesser Carpathians (table V:1-4) consists of only a perimeter wall bordering one area; if we interpret, naturally, the anthropogenic shapes identified by laser scanning on the southern slope of Starý plášť (fig. 3, table I) as paths, not a forward rampart. Only in Prašník (table V: 5) do two transversal walls divide up the mountain ridge in three areas.

The late Bronze fortification of the castle hill in Bratislava- Devín classified according to C14 data broadly to the 9th century B.C.E. had a width of around 5 m. Behind the frontal, dry stone wall, we assume there was a wooden, horizontally laid grid structure made up of unworked wooden oak poles (fig. 6) with a diame-

ter of around 10 cm placed regularly and densely next to each other (Plachá/Paulík 2003, 1-3, fig. 4). V. Plachá and J Paulík interpret the fragments of burnt destruction layers of clay, ash and small stones also containing Velatice culture pottery found under the late Bronze Age rampart as remains of fortifications from the later Bronze Age which preceded the late Bronze Age rampart of the bearers of the Podolí culture (Plachá/Paulík 2002, 1). K. Harmadyová describes them as an extensive stone destruction layer, the remnants of an earth rampart with a stone core (Harmadyová 2012, 130).

From the late Bronze Age fortification of Hrádok hillfort in Prašník only remnants have been preserved, which were partially dispersed in the Middle Ages. In the section studied, they consist of a frontal moat and a destroyed, over one-meter-thick complex of strata also containing quarry stones (fig. 7). The upper part of the complex of strata is made up of a 0.4 – 0.6 m thick and at least 7.6 m wide layer, the striking red colour of which is the result of a fire (Novák 2011, 58, fig. 9).

The oldest fortification of the acropolis of Pohanská in Plavecké Podhradie was described on the basis of the situations revealed in the R1/69 section, where four charred beams placed parallel to the rampart were discovered (fig. 8). Its frontal wall was built out of stone fixed with vertical wooden columns densely placed next to each other, which were not sunk into the ground but supported from the front by large stones. Based on the nature of the destruction layer of the rampart, the author of the research concluded that the fortification of the later Bronze Age was the victim of fire (Paulík 1976, 49, 53, fig. 12, 13, annexe 3).

In the site Barania lúka in Marianka, the rampart and terrain were examined with cross-sections; traces of settlement were sought out with probes in the inner area of the hillfort. The total area of hand-dug probes and cross-sections exceeded 300 m². Over its approximately 900 metre course, the rampart disappears in places, and even in its surviving sections, it has a different width and height. The most massive parts were the ones mainly examined, with the

working name of Western Gate and Southern Gate (table VI).

- By the Western Gate, the linear ground formation of anthropogenic origin has a width of 19 m, a height of up to 2 m and its transversal profile in Probe 1/89 showed 8 different parts (table VII: A). In the original surface of the terrain covered by the destruction of the fortification, we differentiate three zones: under the back part of the rampart (on the inner side of the hillfort), a naturally sloping terrain with a buried layer of humus has been preserved over a length of 6.75 m. Under the middle part the humus is absent, and the slope has been levelled out by digging away the subsoil to make a 5 to 5.5 m wide plateau. Under the front part, the subsoil with an unidentifiable original humus falls away more steeply than at the back. The material of the rampart is not unified; to simplify, we can say that whereas its front half is made up of dark forest clay mixed with a large quantity of quarry stone, the back part is characterised by burnt clay of a red colour. It seems that the rampart originally consisted of a front part with a high proportion of quarry stones. From the rear side, it was connected by a formation where stones are less present, but as is shown by the massive burning and charred remains, an important part of it was wood combined with clay. The construction at the same time of a front stone and rear clay element of the rampart and perhaps their connection using horizontally placed cross-beams is indicated by lines of horizontally placed stones in the burnt, clay part (table VII: B). These two elements of the rampart reaching a width of 5 m by its base were placed on a slope with a width of 5 to 5.5 m evened out by digging. It is probable that the less burnt section "at the back" or part of it also belonged to the original rampart.

We assume that the material of the surviving rampart (table VII: A) is composed, at the front, of the destruction rampart with a high proportion of stones fallen from the front stone structure. At the back, the less burnt clay is also partially taken from the original rampart. Based on the volume of the destruction layer in the front and rear parts of the rampart, we estimate that the original height of the approximately 5 m width of

the basic part of the rampart made of a combination of stones, wood and clay exceeded 3.5 m. We assume that the palisade was even higher.

-In the area of the Southern Gate, a section of red-coloured clay with fragments of charred cross-beams is connected from the inner side to the frontal stone section of the rampart (fig. 9). The original width of the rampart reached 5-6 m here.

Before evaluating the method of construction of the fortifications from later and late Bronze Age in the Lesser Carpathians, we must emphasise the differing quality and extent of knowledge from each site. We have the results of research from relatively well-preserved ramparts (Marianka), ramparts extended in the later period (Plavecké Podhradie) and ramparts damaged by reconstructions (Prašník, Bratislava-Devín). The differences in the extent of publication of the situations of the finds are also significant. The site in Plavecký Mikuláš untouched by a probe does not contribute anything to our knowledge. We can label the man-made protection of all hillforts as a clay-stone rampart with a significant proportion of wood, the remnants of which are the charred remains of cross-beams and a burnt clay element. A condition for building any settlement is a source of water. Two lines, almost unobservable in the terrain, on the south-western steeply inclined slope under the hillfort in Plavecký Mikuláš converge at one point (fig. 3, table I). At the place where they meet, a local depression, a source springs up. In the ground plan, we also find similar formations, that is lines curving outwards, with an interruption somewhere in between in the area of the Western and Southern Gates in the hillfort in Marianka (table VI). In Marianka, it is clearly part of the fortification (table VII). Starý plášť could theoretically consist of an acropolis and a courtyard. In this case, the advanced line of fortification on the south-western side would have been built exclusively to protect the source of water, because steep slopes without terraces exclude settlement activities. However, since the relicts of a rampart, including remnants of its frontal stone wall, are missing on the surface of the terrain, we believe that the laser scan-

ning revealed traces of disused roads leading to a source of water, with the construction of paths taking place at a time when the hillfort was in use. A comparison of the possibilities for obtaining water (tab. 2) shows us that in all five fortifications, the source was situated at a bird's eye distance of 50 to 160 m. From the point of view of access, the difference in elevation between the hillfort and the source or stream is also important. In four cases, it ranges between 40 and 70 m, only in the fifth case, Hrádok in Prašník does it reach 120 m. It is at this site that traces of a (undated) cistern have been identified.

Defining the period of settlement and construction of ramparts at individual exposed sites in the Lesser Carpathians depends on the quantity of available archaeological material from the later and late Bronze Age, on the possibility of using it for chronology and on the circumstances of the finds from which the artefacts were obtained. The situation is more favourable in hillforts studied more intensely by archaeologists (Bratislava-Devín, Plavecké Podhradie, Prašník) with an extensive publication output. The finds from Marianka might be numerous and available, but pottery in pieces and fragments of bronze artefacts cannot be used for detailed chronology. In the last position in terms of reliability stands Plavecký Mikuláš, unexcavated by probes. We have a single piece of data obtained by C14 analysis from the five sites (*Harmadyová 2012*, 131). Extensive sets of finds, of which only a selected part has been published and evaluated, come from the site above the confluence of the Danube and the Morava. Based on these, we assume uninterrupted settlement from the beginning of the later Bronze Age to the end of the late Bronze Age (*Plachá/Paulík 2000*, 37). Bearers of the oldest urnfield settlement, associated by V. Plachá and J. Paulík with the Čaka culture (BD, HA1), left in Bratislava-Devín fragments of vessels and a chronologically documented pin with a spiral head and undulated body (*Plachá/Paulík 2000*, 61, table V: 5). The hill top also has the typical pottery and metal artefacts of the Velatice (HA1, HA2) culture (*Plachá/Paulík 2000*, 61, table V: 2 - 4; *Plachá/Paulík 2002*, 1: 1) and of the following Podolí (HB1 - HB3) culture (*Plachá/Paulík*

2003, 1: 1, 2: 3). The dating of the fortification of the bearers of the Velatice culture at HA2/HB1 (*Harmadyová 2012*, 130) can rely on vertical stratigraphy, since it had to be older than the late Bronze Age fortification built above it. A group of fragments of clay vessels (*Plachá/Paulík 2002*, 1, fig. 2: 3-4) and two bronze pins with cylindrical heads ending in rounded protuberances also originate from the "destruction of the Velatice ramparts". The heads divided up by three and four circular ribs have their closest analogy in Plavecké Podhradie (*Paulík 1976*, tab, LXX: 4; *Pieta 1971*, fig. 3: 5). "Pins with a small cylindrical head" (*Novotná 1980*, 130) or "Fels am Wagram type pins" (*Říhový 1979*, 170) occur mainly in the middle and at the beginning of the more recent Central Danubian urnfield period. Because the archaeological documentation of research on the ramparts of the prominence above the confluence of the Danube and Morava has not been published completely, we can only assume that these finds which can be used for chronological purposes are older than the Velatice rampart, and became part of it when the rampart was being filled in.

The chronological classification of the construction of the late Bronze fortification of the castle hill in Bratislava-Devín is not based solely on the stratigraphic position, but also on an independent scientific method. A sample of oak wood from the fortification of the bearers of the Podolí culture has been dated by C14 analysis to the period "around 900 B.C.E." (*Harmadyová 2012*, 131). The oldest later Bronze Age finds from the hill of Pohanská in Plavecké Podhradie (turn of BD/HA1) were classified by J. Paulík in accordance with the theory of the dominance of the Čaka culture at the beginning of the later Bronze Age (*Tomčíková/Paulík 2006*, 74, 102). The following, Velatice, developments (HA1, HA2) up until the Velatice/ Podolí horizon (HA2/HB1) are documented by extensive sets of usually incomplete clay vessels, and bronze artefacts suitable for dating (*Paulík 1976*, 137, 139; *Pieta 1971*, fig. 3: 5). The author of the research states that the archaeological excavation of the site produced only little evidence of settlement from the late Bronze Age (*Paulík 1976*, 137;

Tomčíková/Paulík 2006, 74, 92, 102). We must add that at present we are aware of further striking finds (*Bartík/Farkaš/Jelínek 2019, 29, 31*) and an onion-headed pin (*Bartík/Čambal/Lieskovský 2020, 55, table II: 1*), which confirm the activities on Pohanská or its close surroundings in the first level of the late Bronze Age (HB1).

The beginnings of the construction of the fortification of the Pohanská acropolis in Plavecké Podhradie were classified by J. Paulík mainly on the basis of the unique stratigraphic situation at the R1/69 section, where under the oldest phase of fortification there was a cluster of animal bones, three bronze items and amphorae from the Velatice culture. Because he considered the set to be a foundation sacrifice, he identified the period of construction of the rampart with the dating of the striking clay amphora to HA2 (*Paulík 1971, 31*). The condition for assigning the construction of the oldest fortification of Pohanská to the middle urnfield period is the acceptance of the interpretation of the finds under the rampart as a “foundation sacrifice”, because with a different approach, the vertical stratification might lead us to the conclusion that the fortification is more recent than the set of pottery and bronzes. The author of the research also justified the dating of the rampart by the fact that in the material of the body of the rampart, pottery from the older urnfield culture was found, and an archaeological excavation of the site produced only little evidence of settlement from the late Bronze Age (*Paulík 1976, 54; Tomčíková/Paulík 2006, 74, 102*). The last argument was not confirmed by new finds. Settlement from the Bronze Age is classified in Marianka only on the basis of the analysis of pottery to the interval between HA1 to the turn of HA2/HB1 (*Hlavenková 2010, 42*). The period of construction of the rampart as late as in the advanced state of this period of relative chronology is indicated by the fact that in the majority of the sections, the filling of the body of the rampart contained fragments of pottery. It is clear that the already produced cultural layer of an existing urnfield settlement must have been used for its filling.

There is a total lack of evidence that Hrádok in Prašník was already in use in the later Bronze

Age. As the head of the excavations states, the location was inhabited in HB2 – HB3 by bearers of the “Silesian level of the Lusatian culture”, whereas it is possible that the disappearance of this site dates to the beginning of HC (*Novák 2011, 66*). We do not know the period of construction of the rampart within this time interval.

The beginnings of the later Bronze Age settlement of exposed sites in Bratislava-Devín, Marianka, Plavecké Podhradie and perhaps even in Plavecký Mikuláš, are associated with bearers of the Velatice and Čaka cultures. With the exception of the first above-mentioned site, their dating to the early and earlier urnfield periods is not very reliable, because it is based only on an evaluation of the shapes and ornamentation of pottery fragments, not of bronze artefacts belonging exclusively to BD or HA1.

The choice of naturally bordered locations with steep slopes and rocky walls for founding a settlement was without any doubt linked primarily to their protection against the surroundings. We do not have evidence in the archeologically excavated sites that these settlements were protected during their initial phases by a rampart, even though simpler forms of separation from their surroundings, for example a palisade, might not have been identified by the methods of terrain exploration used. According to available information of varying quality, the construction of the fortifications here took place in HA2, and possibly even at the turn of HA2/HB1, thus making inhabited upland settlements into hillforts. To fill in the ramparts, they used earth from the surroundings, containing numerous fragments of pottery from the “pre-rampart phase” of the settlements.

The survival of the fortifications in Marinka and in Plavecké Podhradie until HB1 is possible, but there is a lack of reliable supporting evidence. In Bratislava-Devín, the rampart probably ceased to exist in HB1, because the bearers of the Podolí culture built a fortification on its remnants in the 9th century B.C.E. It is a fact that the fortifications in all sites bear the traces of fire, whereas archaeological research has not provided any evidence of their violent end. On the basis of available information, it appears that the exposed sites in Plavecké Podhradie and in Marianka were

abandoned once the ramparts ceased to exist, and were no longer inhabited in HB2 and HB3. The situation in Bratislava- Devín is completely different, where we assume uninterrupted settlement up until the earlier Iron Age (HC). There are also finds reliably dated to HB2 and HB3 from Plavecký Mikuláš. Taking account of the fact that only collection finds are available from Starý plášť, we can only speculate on the transfer of the function and meaning of Pohanská at the edge of the Lesser Carpathians to the four kilometre distant Starý plášť on its highest ridge towards the end of HB1. Another pattern of alternating phases of settlement is provided in the Lesser Carpathian area by the northernmost situated Hrádok hillfort in Prašník. Bearers of the Central Danubian urnfield culture did not settle there in the earlier Bronze age; the existence of the hillfort in the in-

terval of HB2 to HB3/HC is exclusively associated with the expanding Lusatian culture (*Kujovský 2015, 182; Novák 2011, 66*).

When taking into account sources available at present, it appears that the “cultural landscape of hillforts” existed in the Lesser Carpathian mesoregion from HA2, with every one of the settlements protected by a rampart having its own specific development and fate. Unlike the areas of distribution of the Lusatian culture in the Turiec basin (*Hornák 2015, 34*), the bearers of the Velatice culture did not have to shape the landscape of the hillforts. In the Lesser Carpathians, they were able to follow on from the tradition of fortified earth sites from the Copper Age as well as from the earlier Bronze Age and the beginning of the middle Bronze Age.

PhDr. Juraj Bartík, PhD.
Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum
Žižkova 12
P.O.BOX 13
810 06 Bratislava
Slovenská republika
juraj.bartik@snm.sk

Ing. Tibor Lieskovský, PhD.
Katedra globálnej geodézie a geoinformatiky
Stavebná fakulta STU v Bratislave
Radlinského 11
810 05 Bratislava
Slovenská republika
tibor.lieskovsky@stuba.sk